

«SİYASÎ PARTİLER KANUN TASARISI»

G İ R İ Ş

Prof. Bahri SAVCI

1961 Anayasası, bilindiği üzere, herhangi bir iktidar tarafından, kolay, kolay bozulamayacak bir Hukuk Devleti düzeni kurmak ister. Bu amaçla, siyasal iktidar olayını, mümkün olduğu kadar geniş ölçüde bir hukuk sistematığı içine alır. 1961 Anayasasının bu insiyakı o kadar kuvvetli olmuştur ki, modern yürütmenin kuvvetlendirilmesi akımı, bunun önünde, gerilemek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan devresinde siyasî üstünlüğünü muhafaza etmiş bulunan yürütme organı, bilhassa 1950-60 arasında, bir parti oligarşisi egemenliği halinde beliren bir siyasal kuvvet olmuştur. Bu durum da, siyasal iktidar suiistimallerine yol açmıştır. Siyasal iktidar, bu parti oligarşisinin ellerinde, hem yasama plânında, hem Devlet Başkanlığı iktidarı plânında, hem de genel olarak yürütme plânında ve hattâ yargı iktidarı ve yetkisi plânında sapmalara uğramıştır. Üstelik, yürütmenin kazandığı bu üstünlük, devlet görevlerinin, toplum zorunlarını ve sorunlarını çözen bir idare ve icra ustalığı ve başarılı, dengeli dinanizmi içinde yerine getirilmesini de sağlamamıştır. Bu durum; 27 Mayıs 1960 ihtilâlinin nedenini teşkil etmiştir. Bu sebeple, 1961 Anayasası, iktidar temerküzü olayının, bir parti oligarşisi eliyle türlü iktidar suiistimallerine varmaması, sebep olmaması için; pek sıkı bir iktidar düzenini ifade eden bir hukukî sistematığı getirmek zorunda kalmıştır.

İşte, bu cümleden olmak üzere, 1961 Anayasası, bir yandan siyasî partileri, Türk demokrasisinin vazgeçilmez unsurları sayar ve çok parti sistemini getirirken, bir yandan da, Türk demokrasisi genel teorisinin yapıcı ve işletici unsuru olan partileri, bir özel kanun ile bağlamak ihtiyacını duymuştur. Siyasî partiler, bu demokrasinin ne kadar zorunlu unsuru oluyorsa; onların, bir sıkı hukukî sistematik içinde bağlı tutulması da, bu demokrasinin, o kadar, selâmet prensibi sayılıyordu. Bu sebeptendir ki, 1961 Anayasası, nihayet iki yıl içinde bir siyasî partiler kanunu yapılması zorununu koyuyordu. Bu, siyasî partiler kanalı ile yapılacak siyasî faaliyetlerin,

rejimin geleceği bakımından, muhakkak kanalize edilmesini gerekli gören görüş icabı böyle oluyordu. Fakat, Anayasanın bu emrine rağmen, iki yıllık müddeti de dolalı bir buçuk yıl geçtiği halde, söz konusu olan siyasî partiler kanunu, hâlâ çıkarılamamıştır ve kanun, hâlâ, taslak halindedir. Bunun da sebebi, bir siyasî partiler kanununun, pek sıkı ve çeşitli siyasal menfaatleri ilgilendirmesidir. Bu pek sıkı ve çeşitli siyasal menfaatleri uzlaştırmadan, Anayasanın bu emrini yerine getirmeğe imkân yoktur. Böyle bir uzlaştırma ise, son derece zordur. Bununla beraber, 1964 yılı sonlarında, türlü siyasal menfaat grupları — siyasal partiler — bir uzlaşmaya varmışlardır. Bu yüzden de, siyasî partiler, kanun tasarısı, parlâmento gündemine girmiştir. Hattâ, bu satırların yazıldığı şu anda — 1965 başında — tasarının ilk maddesi, Millet Meclisinde müzakereye girmiştir de... Fakat, tasarı, daha birinci maddesinde ihtiva ettiği pek önemli hükümler yüzünden, parlâmentoda, son bir elemenden geçeceğe benzemektedir. Bu eleme, onun bir çok hükümlerini olgunlaştırmaya yarayacağı gibi; böyle bir hukukî sistematik ihtiva etmesi gereken akademik prensipler açısından bir geriletmeye de yol açması mümkündür. Onun için, belki, batı dünyasında da bir ilk emsal teşkil edecek olan bu siyasî partiler kanunu daha tasarı halinde iken ihtiva ettiği hükümler ve getirdiği müesseseler olarak bir bilimsel incelemeye konu olmalıdır. Türk toplumu, siyasal hayatın kavuşacağı türlü gelişim safhaları içinde, zaman-zaman, bu kanun üzerine eğilecektir. Onun meziyetleri ve kusurları üzerinde duracaktır. Aradan, bir zaman geçtikten sonra, durumu daha iyi kavramak ve istikbaldeki teşhisler ile çareler üzerinde daha isabetle durabilmek için, daha şimdiden, onun üzerinde — yani bu tasarının hükümleri üzerinde — durmak gerekecektir. İşte böyle bir gereğe uyarak, biz, kendi hesabımıza, tasarı üzerine eğiliyoruz. Şöyle ki:

I

Siyasal partileri — hele sıkı — bir hukukî sistematikğe bağlı kalmağa ihtiyaç var mı?

Vâkıa, Anayasamız emretmiştir: Türkiye'de bir siyasî partiler kanunu olacaktır. Bu kanun, demokratik esaslara uygun bir düzen getirecektir. Bununla beraber, ne de olsa, bu düzen, bir bağ da getirecektir. Onun için Türkiye'de, siyasî partileri bağlayan bir hukukî sistematik, muhakkak olacaktır. Bundan kaçınmağa imkân yoktur. Onun için, Türkiye'de, siyasî partileri böyle bir hukukî sistematikğe kavuşturmak ihtiyacı var mıdır, yok mudur, meselesi, sorulamaz durumdadır.

Bununla beraber, mesele, kendini ortaya koymaktan uzakta kalmamaktadır : Bir hukukî sistematığe ulaşmak ne kadar Anayasa emri olursa olsun, meselenin mahiyeti, böyle bir soruyu, ister istemez davet etmektedir. Eğer, soruya menfi cevap vermekte birleşir ve bunda ciddi büyük bir sosyal yarar görürsek, Anayasanın emrini yerine getirme tarzımızı da ona göre tâyin edebiliriz; ayarlayabiliriz : Pek yüzeyden ve şekil olarak bir kanun yaparız, siyasî partilerin siyasal hayattaki yerlerini, sadece tesbit eden genel hükümlerle yetiniriz. Ama, onların siyasal faaliyetlerini, gene de, mümkün olan ölçüde serbest bırakabiliriz. Bu; siyasal partilerin, Anayasadaki yerlerini bir defa daha belirten; onları, demokrasimizin lehine siyasal yararlar alanına getiren bir basit hükümler demeti olur; ama, bağlayıcılığı da, kanunî zecirleri de en az oranda tutar. Yok, soruya karşılığı menfi olarak değil de, müsbet olarak vermekte birleşirsek, bu sefer de, Türkiye'deki siyasal hayatın gerçek tabiatına uyan ve karşılık olan bir partiler kanununa gitmemiz gerekir. Bu da, esaslı bir inceleme ile varılabilecek bir husus teşkil eder. Biz, kendi hesabımıza, sorunun karşılığını, önce, tamamiyle nazari açıdan vermeğe uğraşacağız. Sonra da, bu nazari açı ile Türkiye realitesini uyuşturmağa gayret ederek, 1961 Anayasasının doğduğu ortam içinde bir siyasî partiler kanununun anlamı ve önemi üzerinde duracağız. Ve şu kanaate vardığımızı belirteceğiz ki : Türkiye'de ortam, böyle bir hukukî tanzimi gerektirmektedir. Şöyle ki :

1 — Partileri, bir hukukî rejimle bağlama ihtiyacını, duyurtmayan şartlar : Siyasî partileri, soyut yoldan, bir hukukî sistematığe bağlamağa ihtiyaç vardır veya yoktur, denemez. Vereceğimiz cevabın, teorik temelleri olmalı, bu cevap, bazı teorik unsurlara dayanmalıdır. partileri bir hukukî rejime bağlı kıldığımız zaman, belki de, bundan, bazı sakıncalar da doğacaktır. Bu sakıncalara bakarak, hele onlardan ürkerek, soruya menfi cevap vermeğe de kalkmamalıdır. Kendisinden bazı yararlar umulan bir kurumu, beraberrinde getirmesi ihtimali olan sakıncalar yüzünden bırakmak doğru olmayabilir.

İşte böyle bir idrak ile konuya eğildiğimiz zaman biz şunu görüyoruz : Plüralist bir siyasal fikirler yapısı olan toplumlar ile; pek açık - seçik olarak bir birleşik cemaat telâkkisi üzerinde birleşmiş toplumlarda, siyasî partilerin varlığını, kuruluşlarını ve faaliyetlerini düzenleyen bir kanuna ihtiyaç yoktur. Böyle toplumlarda, siyasal dengeyi, mevcut siyasal fikirler demeti ile birleşik cemaat telâkkisi, kendiliğinden kurur. Bu dengeyi, siyasal partilerin bozma-

ması için ayrıca hukukî müeyyidelerle dolu bir tanzime muhakkak ihtiyaç yoktur.

a — Gerçekten, plüralist siyasal fikirler yapısı olan bir toplumda, birbirine son derece zıt fikirler bir arada bulunabilirler, beraberce yaşayabilirler. Burada, fikirlerin birbirlerini çekme ve itme güçleri, nihaî bir sükûn muhassalası noktası teşkil ederek, ülkenin siyasal dengesini meydana getirirler. Her fikrin, bir aksiyonu davet etme, bir aksiyonu reddetme gücü vardır. Toplumlar içinde, hiç bir fikir, mutlak bir sükûnet noktasında yaşayıp durmaz. Mutlak bir sükûnet noktasında kalma, bir yaşama teşkil etmez. Fikirler ise, yaşamak içindir. Yaşayan fikir, kendisine en uygun gelecek bir davranışı davet etme, kendisine zıt gelecek davranışları da reddetme gücü içinde yaşar. Plüralist bir toplumda ise, fikir, — yaşayan fikir — tek olmadığı için, davet edilen, reddedilen davranışlarda tek olmaz, ünanim, üniform olmaz, çeşitli olur. Çeşitli fikirler, çeşitli davranışları davet, çeşitli davranışları reddederler. Hiç bir fikrin, diğer bir fikri veya fikirleri ve onların davet ve reddettiği davranışları tanımamazlık imtiyazı yoktur. Keza, hiç bir fikrin, bir davranışı davet etme veya reddetme hususunda, öteki fikirlere nazaran bir üstünlüğü, bir ek imtiyazı yoktur. Siyasal arena, bütün fikirlere açıktır. Bu arenada her fikrin, kendisine uygun davranışı davet etme, kendisine zıt davranışı reddetme hakkı ve imkânı ötekilerin de aynı tabiattaki hakları ve imkânları yanında, mevcut olur, gider. Toplumda, zaman - zaman, şu veya bu fikir daha etkili bir yer kazanmış olabilir. Binaenaleyh, zaman - zaman, şu veya bu davranış tarzı, toplum üzerine, ötekilerden daha fazla bir etki getirmiş olabilir. Fakat, toplumun yapısı, plüralist bir yapı teşkil ettiği için, aynı toplum içinde, öteki fikirler de — en etkili olana ne kadar zıt olursa olsun, bu zıtlıkları ile birlikte — yaşamakta devam ederler. Onlar da yaşamakta devam ettikleri için, onlar da kendilerine uygun gelen davranışları davet etmekte devam ederler. Onların davet ettiği bu davranışlar ise, en etkili fikre zıt olan mahiyetleri ile, onu durdurucu, onun en etkililiğini, bir mutlakiyet egemenliği haline gelmekten alakoyucu bir rol oynarlar. Bu durduruculuk ve alakoyuculuk — ortada en etkili bir fikir ve onun davet ettiği en etkili bir davranış var olsa da, — neticede, bir siyasal denge âmili olur ve toplum, pek hareketli bir davranışlar silsilesi altında bulunmasına rağmen, bir siyasal denge içinde yaşamakta devam eder. Binaenaleyh, siyasal partileri, topluma getirdikleri fikirler yoluyla ve genel toplumda hâsıl ettikleri davranışlarından dolayı takip etmeğe, zecr altına almağa ihtiyaç kalmaz. Her partinin fikir beyanını ve bu fik-

riyatın yarattığı davranışlarını, öteki partilerin değişik fikriyatı ve bu değişik fikriyatın davet ettiği değişik davranışlar, toplumdaki genel denge çizgisi üzerinde tutar. Binaenaleyh, partilerin kuruluşlarını, faaliyetlerini, ne üniform bir şemaya ve fikriyata göre ayarlamak için, ne de, aşırılıkları dolayısıyla sosyal ve siyasal dengeyi bozmamaları için düzenlemeğe ihtiyaç vardır.

b — Plüralist yapı manzarası göstermekle beraber pek açık ve seçik olarak belli bir cemaat telâkkisi üzerinde birleşmiş toplumlarda durum aynıdır. Onlarda da, özel bir siyasî partiler kanununa ihtiyaç yoktur.

Gerçekten, bazı toplumlar — plüralist bir toplum yapısı altında gözükmekle beraber — siyasal iman açısından, Anayasalarından sızan bir birleşik cemaat telâkkisi mihverî üstünde yaşarlar. Bir başka deyimle, toplumun türlü kategorilerini ve bu kategoriler içinde yaşayan türlü nitelikteki kişileri, nihayet, bir birleşik cemaat telâkkisi içinde birleştiren, ahenkleştiren toplumlar da vardır. Bunlar, şüphesiz, içinde tek fikrin yaşadığı üniform toplumlardan çok uzaktırlar. Bunlar da, esas itibarıyla, plüralist bir siyasal fikirler demeti olan toplumlardır. Yani, bunlarda da, esas itibarıyla, çeşitli fikirler vardır ve bunlar, bir arada yaşamaktadırlar. Fakat, buna rağmen, bu toplumlar, kendilerini hayat sahnesine doğuran anayasalarından, bir birleşik cemaat duygusu, bir birleşik cemaat telâkkisi, bir birleşik siyasal iman da almışlardır. Bu bakımdan, — yani, esas hayat felsefesi açısından — toplumda, bir ünanimite vardır. Fakat aynı zamanda, bu ünanimite mihverî üzerinde, zengin bir fikir çeşitliliği de vardır. Hattâ, bu çeşitlilik içinde, ünanimiteye aykırı görüşler bile yer alabilir. Hiç olmazsa, ünanimiteyi meydana getiren birleşik cemaat telâkkisine muhalefet etme hakkı vardır. Durumu bir kelime ile özetlemek istersek diyebiliriz ki: Bu toplumlarda, kanunî olarak muteber olan ve tarih içinde oluşarak gelen bir birleşik cemaat telâkkisi vardır ki, bu telâkki, politiko - sosyal davranışların esas mihverini teşkil eder. Fakat, bu mihverle bağlantısı da olan, pek zengin bir fikirler çeşitliliği de vardır. Bu çeşitlilik içinde, toplumun esas mihverî olan birleşik cemaat telâkkisine muhalefet etmek fikri de yer alabilir. Binaenaleyh, bu toplumlarda da, siyasal denge kendiliğinden hâsıl olur.

Bir kere, pek açık ve seçik olarak belirmiş bulunan birleşik cemaat telâkkisi mihverini, bazan, birbirine zıt olmuş gibi gözüken davranışları bile, istikametlendirmektedir; bir genel istikamet üzerinde ahenkleştirmektedir. Binaenaleyh, birleşik cemaat telâkkisi

halinde belirmiş bulunan siyasal iman, bizatihi varlığı dolayısıyla, bir denge âmili olmaktadır. Birleşik telâkki, bütün diğer fikirleri, kendi felsefesi içinde tutarak, genel dengeyi sağlar. Sonra, bu genel mihver etrafında kurulan çeşitli fikirler de, ayrıca — yukarıki bentte açıklandığı üzere — davet ettikleri farklı davranışların durduruculuğu ve alakoyuculuğu ile, genel dengeyi muhafaza edici rollerini oynamaktan geri kalmazlar. Binaenaleyh, bu toplumlarda da partilerin kuruluşlarını, faaliyetlerini; bir yandan, birleşik cemaat telâkkisi, bir yandan da, öteki partilerin getirdiği fikriyatın ve davranışların durduruculuğu, alakoyuculuğu, siyasal denge çizgisi üzerinde tutar. Bu yüzden de, ayrıca, bir siyasî partiler kanununa ihtiyaç olmaz.

2 — Partileri, bir hukukî rejimle bağlama ihtiyacının duyulduğu durumlar :

Yukarıki şartların var olmadığı ülkelerde, çok partili bir siyasal hayata gitme üzerinde ısrar edilecekse, siyasal dengenin korunması ve bizzat partiler eliyle bozulmaması için, partilerin kuruluşları ve faaliyetleri üzerinde, özel bir hassasiyet göstermememiz edemeyiz. Bu hassasiyet, bizi, partilerin kuruluşlarını ve faaliyetlerini bir hukukî sistematik içinde düzenlemek zorunda bırakır. Binaenaleyh, bir siyasî partiler kanunu meselesini, «böyle bir kanun, bir çok demokrasilerde hiç söz konusu edilmemiştir. Bir çoklarında da, nazarı isteklere rağmen, siyasî realitenin muayyeniyetleri, böyle bir kanunun doğmasına ve uygulanmasına elvermemiştir. Demek ki «tabiatı eşya, bir siyasî partiler kanununa elvermemektedir» diyen düşünce açısından ele almamalıdır. Meseleyi çözebilmek için, gene siyasî realiteye eğilmek, toplum yapısının örgüsünü incelemek gerekir. Bu yapıda, yukarıki şartları görürsek, siyasî dengenin, bir partilerkanunu olmadan da kurulabileceği inancına varırız. Şimdi aşağıda göstereceğimiz özellikleri görürsek, siyasî partiler kanununun, bir siyasî denge âmili olabileceği gerçeğini kabul zorunda kalırız. (Böyle bir kanunu yapıp yapamayacağımız, sonra da yürütüp yürütemeyeceğimiz, ayrıca mütalâa edilmesi gereken bir husustur tabii... Bünyenin, böyle bir tedbire ihtiyaç duymasına rağmen, bu tedbirin alınmaması, dozların iyi tâyin edilememesi, elbette gene de mümkündür

a — *Plüralizmi dar olan ülkelerde:* Plüralizmi dar olan toplumlarda bir siyasî partiler kanunu, bir düzen âmili olarak, kendini hissettirir. Yukarıda görmüştük ki, plüralizm, birbirine son derece zıt

olan görüşlerin bir arada yaşaması ile hâsıl olan bir durduruculuk, alakoyuculuk içinde, hiç bir fikrin ve davranışın mutlakiyetine imkân vermemektedir. Bu niteliği dolayısıyla de, plüralizm, bir siyasal denge âmilidir. Çünkü, hiç bir fikrin ve davranışın, diğerlerini ezmesine, yok etmesine imkân vermiyerek, bizatihi kendisini yaşatmaktadır. Bu şerait altında da, fikirlerin ve davranışların imal edildiği partileri, ayrıca durdurmağa, alakoymağa lüzum yoktur. Fakat, bazı ülkelerde, siyasal aksiyon prensibi halinde bir tek fikir ve aksiyon olarak da onun getirdiği üniformite mevcut olmadığı halde, fikir çeşitlerinin meydana getirdiği yelpaze, oldukça dardır. Bir çok düşünceler, bu ülkelerde, aksiyon prensibi niteliği kazanamamıştır. Daha doğrusu, bir çok fikirlere, böyle bir nitelik tanınmamıştır. Buralarda, gene de bir çeşitlilik vardır. Fakat bu, dar bir çeşitliliktir. Bu duruma, biraz müsamahalı bir deyiş ile, plüralizm darlığı diyebiliriz. Burada, ötekilerden farklılığı biraz taşkın olan bazı düşüncelere, bu plüralizm içinde yer verilmemektedir. Tam plüralizmin spektüründe yer alan bazı düşünceler — ve binaenaleyh onların davet edeceği bazı davranışlar — plüralizme getirilmiş bulunan sınırın dışında kalır. Mevcut partiler de, plüralizme getirilmiş bulunan sınırın içinde bir çeşitlilik, bir farklılık kazanmağa, ancak mümkün olan bu farklılığa tekabül eden davranışları göstermeğe mecburdur.

Oysa ki, parti rekabeti, pek ihtiraslı bir rekabettir. Küçük partiler, varlıklarını sürdürebilmek için, büyük partiler de, azınlığa düşmemek için, pek ihtiraslı bir rekabet çatışmasına girmekten kaçınmazlar. O zaman, büyük bir ihtiras ile beslenmiş bulunan bir parti rekabeti, partilere, dar plüralizmin getirmiş bulunduğu sınırları aşırır. Plüralizme getirilmiş bulunan sınır ne kadar ileri giderse — yani plüralizm alanı ne kadar daralmış bulunursa — doğumları, teşkilâtları, fikriyatları tamamiyle meşruilik içinde olsa bile, partilerin, rekabet ihtirası içinde, bu sınırı aşıp, aslında bir meşrusuzluk alanı teşkil eden bir alan içine düşmeleri ihtimali artar. O memleketin hukukî düzeni ise, bu duruma lâkayt kalmamak zorundadır. Bu lâkaytlıktan kurtulup, dar plüralizmin içinde kurulmuş bulunan rejimin kaderini korumak için, parti faaliyetlerini de içine alan bir düzene, bir tanzime ihtiyaç duyuyor. Bu tanzim,, ya normal olarak dernek hayatını düzenleyen mevzuat ile, genel ceza mevzuatı yoluyla yapılır. Ya da, önemine veya özelliğine binaen, bir özel partiler kanunu yoluyla yapılır. Ve her halü kârda, partilerin, bilhassa parti rekabeti dolayısıyla aşma eğiliminde olacakları sınırları gösteren bu sınırların ötesindeki faaliyetlerin müeyyidelerini işaret eden bir tanzim yapılır.

b — *Birleşik cemaat telâkkisi zayıf ülkelerde* : Birleşik cemaat telâkkisi, kitlenin bütün kategorilerince, tarih içindeki bir gelişme dolayısıyla benimsenememiş olan ülkelerde de böyle bir tanzime ihtiyaç vardır. Şöyle ki :

Her toplumda birleşik cemaat telâkkisi olmak gerekir. Bu telâkkinin siyasal yönü, Anayasa içinde belirir. Bir Anayasa, tarihin belli bir çağında ortaya çıkıp da, uzun geleceklere doğru ülkeyi götürmek üzere ele alınmış bir siyasal hayat felsefesini ihtiva eder. Fakat bu hayat felsefesi, tarihin o belli çağında ortaya çıkmış âmillerin itişisi ile meydana geldiği halde, toplumun bütün kategorilerince hazmedilmemiş de olabilir. Daha doğrusu, tarih içindeki oluşum, Anayasanın ihtiva ettiği bu hayat felsefesini, bütün kategorilere mal edecek bir kıvama gelememiştir. Birleşik cemaat telâkkisi, Anayasanın entellektüel muhtevasını teşkil etmekte devam eder. Anayasanın gösterdiği toplumsal ilerleme yönünde dayanılacak müdür felsefî fikir olmakta devam eder. Fakat, tarih içindeki oluşum, bu birleşik kanaatı, bir realite halinde imal etme zamanını da geçirmemiş olabilir. Bir kelime ile, birleşik cemaat telâkkisi, henüz, yukarılarda mevcut, yukardan ışık tutucu bir prensipten ibaret kalmaktadır. Hiç olmazsa kısmen bu durumdadır. Tarih içindeki bir oluşma ile, henüz, bütün kategorilerin, fiilen de birleşik malı olmamıştır. Ondan bilhassa yararlanacak kategoriler dahi — çeşitli sebepler dolayısıyla — henüz bunun farkında olmayabilirler. Birleşik cemaat telâkkisi, Anayasanın sadece fikrî muhtevası olmağı aşarak, kitle içine iyice sızmamış olabilir.

Oysa ki öte yandan, bütün bir siyasal ve idarî teşkilât, bunların içinde oluşacak bütün bir sosyal - iktisadî hayat, bu birleşik cemaat telâkkisine göre ayarlanmıştır. Bu itibarla, her halü kârda, birleşik cemaat telâkkisini ayakta tutmak, onun, türlü yönlerden gelecek aşmalar ve vuruşlar altında ezilmemesini sağlamak gerekir. Bir Anayasanın müdür ilkelerinin anlattığı birleşik cemaat telâkkisi, kitle üzerinde kendini kabul ettirme kıvamını ne kadar bulmamış olursa olsun, bir düzenin âmili ve hikmeti vücududur. Düzenin bu âmil telâkki altında devamı, yerleşmesi gerekir. Onun için de, birleşik cemaat telâkkisinin, kendi felsefî muhtevasında ve siyasî istilzamlarında bozulmaması, sarsılmaması gerekir. Böyle olduğu halde, parti rekabetinin, bu birleşik cemaat telâkkisini bozması, aşması, sarsması ihtimali, her zaman vardır ve tasvir ettiğimiz şartlar içinde de, birleşik cemaat telâkkisi, kendini kurtaracak ve tersine, bütün akımları yukardan etkileyerek sınırlayacak kıvamda da değildir. O zaman, bu korumayı, kanuna yüklemekten başka çaremiz kalmaz. Bu

da, ya, genel mevzuat içinde olur; ya da — önemine ve özelliğine binaen — bir özel partiler kanunu içinde olur.

c — *İlkel ziraat grubu ülkelerinde*: İlkel ziraat grubu yaşayış biçimi yaygın olan veya yayılma istidadı devam eden ülkelerde bu yaşayış biçimi içinde bulunanları yöneten kamu oyu parselinin etkisini durdurmak için de bir tanzime ihtiyaç vardır.

Bazı ülkeler, ilkel ziraat grubu yaşayış biçimi içindedirler. Orada, siyasal oluşmaları; gelişmiş, aydınlanmış, siyasî hayata doğrudan doğruya karışma isteği — şuuru — sorumluluk duygusu olgunlaşmış seçmen — vatandaş — ve bunların kurduğu grupların faaliyetleri tâyin etmez. Bu hayat biçimi içindeki siyasal oluşmaları, ilkel ziraat grubunun sahibi ve egemeni olan «ağa» ların, bu gruba direkt kısa vâdeli çıkar vaadeden menfaat gruplarının liderleri, öncüleri tâyin eder. Bu ağalar ve menfaat grupları öncüleri ise, kendilerine göre bir kamu oyu teşkil ederler. Bunlar, bir başka deyimle, geniş kamu oyu varyasyonları içinde bir parsel yaratırlar ve bu ilkel grubu, kendilerine göre yarattıkları kamu oyu etkisi altında idare ederler. Hemen - hemen kesin olarak söylenebilir ki, bu ağa ve menfaat grubu öncülerinin yarattığı kamu oyu parseli de, ilkel ziraat grubu yaşayışının gereklerine pek uygundur ve niteliği ile de, kendisinden pek üstün bir seviyede olan anayasanın birleşik cemaat telâkkisine, hayat felsefesine pek de zıt düşmektedir. Fakat, bu kamu oyu parselinin bir fizikî ağırlığı da vardır. O, bu fizikî ağırlığından aldığı hız ile anayasa dışı faaliyetlere girişmeğe istidat ve cüret kazanır. Bu suretle de, birleşik cemaat telâkkisini saptırır, bozar. Çetin bir iktidar savaşı yapan siyasî partilerin ilk işi, bu kamu oyu parselinin, kendi hesaplarına kazanmağa çalışmaktır. Sonunda, partilerden biri, onun, daha doğrusu bu grubu yöneten ağaların ve menfaat grubu öncülerinin ittifakını kazanır. Bir kelime ile, iktidar savaşının ihtiras ve menfaatleri, böyle bir yaşama biçimi yaşanan yerlerde, bu yaşama içindeki kitleleri yöneten kamu oyu parselinin, birleşik cemaat telâkkisini saptırıp bozduğunu, âdeta, bir emri vâkidir. Bu emri vâkiden kurtulmanın türlü yollarını ararken, siyasî partileri, böyle bir kamu oyu parseli menfaatleri gütmekten alako-yacak bir tanzimi de düşünmek gerekir. Bu, ilkel ziraat grubu yaşayış biçiminden gelen, kuvvet alan ağa ve menfaat grubu eğilimlerinin, partilerin davranışlarını tâyin eden prensipler haline gelmesini önleyecek bir siyasî partiler kanunu ile yapılabilir.

3 — Partileri, bir hukukî rejimle bağlamanın gücü ve tehlikeleri: Görülüyor ki, henüz hiç bir ülkede başarı ile yapıp, başarı

ile yürütülmekte olmamış bulunduğu halde, siyasî realitenin bazı yönleri, bizi, bir siyasî partiler kanunu yapmağa doğru itmektedir. Bununla beraber, böyle bir tanzimin, son derece güç olduğunu ve bazı tehlikeleri doğurması ihtimali bulunduğunu da kabul etmek gerekir.

a — *Güçlük*; bilhassa, tam plüralist veya sınırlı plüralist siyasal fikirler yapısı içinde birbiriyle çarpışacak fikirleri, kendilerini bağlayacak kanunun üzerinde birleştirmeden gelir : Her fikir, kendisinin bağlanmamasını, az bağlanmasını, fakat karşı veya farklı öteki fikirlerin de çok bağlanmasını isteyecektir. Keza, güçlük, anayasa içinde ne kadar belirtilmiş olursa olsun, bütün kişileri, grupları ve kategorileri bağlayan birleşik cemaat telâkkisini korumak için, önce gereken açıklığa kavuşturma zorluğundan gelir.

b — *Tehlikeye gelince* : Siyasî partileri, bir hukukî sistematiğe bağlama zorunu olsa da, bu işe teşebbüsü devamı önleyecek, büyük bir tehlikesi vardır : Her hangi bir tanzimin, iktidardaki partiler lehine formüle edilmesi ve bilhassa, iktidar partileri lehine ve ötekilerin de son derece aleyhine olarak uygulanması...

Gerçekten, her kanun, nihayet belli bir iktidarın görüşü altında çalışan idare ile, bizzat o iktidar çevrelerine mensup parlâmento içi organlar tarafından hazırlanır. Bunlar da, her şeyden önce, o kanuna, kendi görüşlerini getirirler. Pek teknik meselede, tekniğin gerektirdiği yolda bir objektüviteyi de, o kanuna getirmek mümkün olabilir. Fakat, bilhassa, siyasal mahiyeti olan konularda, kanun, onu imal işinin maddî ameliyelerini yapanların görüş damgasını taşır. Üzerinde ihtirasların toplandığı ve çarpıştığı konularda ise, bu objektüviteyi yakalamak daha da zorlaşır. Bundan dolayıdır ki, siyasî partiler kanunu gibi siyasal mahiyeti her şeyin üstünde olan bir konuda, gerçekten «tabiat eşya»nın gerektirdiği objektüviteye ulaşmak pek zor olur. Böyle bir konuda, ihtiyacını duyduğumuz bu kanunun, onu yapan iktidarın tahminî menfaatlerine göre ayarlanması tehlikesi vardır. Buradaki tehlike, önce kanunun, onu yapan iktidarın gelecek günlerde az bağlanmasını, tersine, rakiplerinin çok bağlanmasını mümkün kılacak yolda formüle edilmesinden doğacaktır. Fakat, bundan başka, kanun, böyle, onu yapan iktidarın şahsî görüşleriyle ayarlanırken memleketinin, siyasî hayatının muhtaç olduğu siyasî denge âmili olma ihtimalinin, büsbütün azalması da akla gelebilir.

Fakat, belki de, asıl büyük tehlike, daha sonra gelecektir. Çünkü, vâkıa, bu kanunun, iktidar görüşüne göre formüle edilerek ayar-

lanması bir ihtimaldir. Kuvvetli bir ihtimaldir. Fakat, iyi bir kamu oyu baskısı, serbest fikir mihraklarının iyi bir etkisi ve öteki partilerin de mesele karşısında duyacakları ihtirasların sevki ile, gereken objektüviteye yaklaşma ihtimali de artabilir. Bu da, siyasal dengeyi yakalamaya sebep olabilir. Lâkin, en iyi bir objektüvite içinde imal edilmiş bulunsa bile, kanunun uygulanma safhasında, bu objektüviteden, pek fazla sapılmak ihtimali de vardır. Asıl tehlike de buradadır : Her hangi bir iktidar, siyasî partiler kanununun kendi çıkarları uğrunda uygulayabilir. Onu, bir siyasal denge âmili olarak değil, kendi iktidarda kalma savaşının bir desteği olarak kullanabilir. Kanun, rakipleri bağlama, sindirme, hattâ gerekirse ortadan kaldırma aracı olarak kullanılabilir. Bu, tek taraflı bir kullanım olur ve bundan son derece büyük mahzurlar çıkabilir. O kadar ki, bunun taraflı kullanımın, diğer anayasa müesseselerini de çürütmeğe yol açabilir. Yargı organı, ne kadar bağımsız olursa olsun, kendisine musallat bir iktidarın türlü yollardan yapacağı müdahalelerle, şaşırabiliriz. Siyasî partiler kanununu da, taşıdığı objektüvite yönünde değil, iktidarın çıkarı yönünde uygulama hatasına düşebilir. Bir Anayasa Mahkemesi dahi, aynı şaşırmanın, bunalımının içine düşüp, aynı hataya kurban gidebilir. Bu ise, bu anayasa organlarına duyulan güveni sarsarak, anayasa düzeninin bu âmillerinin çürümesine yol açabilir. Meselâ, bir siyasî partiler kanunu, sübjektif sebeplere dayanarak, idarenin, bir partiyi kapatması yolunu kaldırmış olabilir. Kapanma, ancak, pek objektif sebeplerle, — Anayasa düzeninin gerektirdiği sebeplerle — ve ancak Anayasa Mahkemesi eliyle olabilecek bir garantiye kavuşturulmuş olabilir. Nazarî yönden bakıldığı zaman, bir iktidar partisinin, bu konuda, kanunu, öteki partiler aleyhine kullanamayacağı hükmüne varmamız gerekir. Fakat, hiç unutmamak gerekir ki, söz konusu edilen husus, siyasaldır. Siyasal husus ise, ister - istemez bir siyasal ortam içinde çözülür. Siyasal ortam ise, belli meselelerin ve konuların belli bir süre içinde, belli bir idrak atmosferi içinde kavranmasına yol açar. Bir iktidar; hiçbir maddî - mânevî baskı göstermeden ve hiçbir itma davranışı göstermeden — esasen, objektif olarak, bunu yapamaz da — yaratacağı atmosfer, zihniyet içinde, Anayasa Mahkemesi gibi yüksek objektüvitesi olan bir organı bile etkileyebilir. — Zaten, Anayasa Mahkemelerine yapılan en büyük itirazı da, onların da, belli şartların yaratması olan böyle bir idrak atmosferinin etkisi altında kalabilmeleri ihtimalidir. Bir kanun hükmünün anayasaya aykırılığını araştırırken, Anayasa Mahkemesi, kendisini, uğradığı bu etkiden, daha kolay kurtarabilir. Çünkü, buradaki işi, nihayet, birisi yüksek, öteki daha aşağı kademede bulunan iki kanun hükmünün karşılaştırılması

sından ibarettir. Fakat bazı davranışların, bir anayasa düzeni içinde olup olmadığını tetkik işi, daha zordur. Burada, idarenin hazırlayıp vereceği bir takım maddî vâkıaların ve delillerin delâleti ile, bir partinin, anayasa düzeni dışında kalıp kalmadığını tesbit edeceksiniz. Aynı maddî vâkıaları ve delilleri, türlü siyasal atmosfer içinde, çeşitli yorumlara kavuşturup, çeşitli hükümler inşasına gitmek ihtimali hiç de az değildir.

4 — Türkiye’de, partileri, bir hukukî sistematiğe bağlamanın gerekleri : Bu tehlikesine rağmen, bir ülkedeki siyasal şartlar, partileri, bir hukukî sistematiğe bağlı kılmağı gerektirebilir. Türkiye’deki siyasal şartların, bu merkezde olduğunu söylemek pek cesur bir teşhis teşkil etmez.

a — Parti rekabetini, dar plüralizm sınırları içinde tutma ihtiyacı : Türkiye’de, plüralist düşünce yapısı, en geniş yelpazesini henüz bulmamıştır. Türkiye, birbirine son derece zıt görüşlerin bir arada bulunduğu ve bu vâkıa dolayısıyla, bir siyasal dengeyi, kendiliğinden kurduğu bir ülke değildir. birbirine son derece zıt fikirlerin birbirini durdurması ve alakoyması ile mümkün olan bir siyasal denge, henüz Türkiye’de mevcut olmayan bir husustur. Tersine, Türkiye’de, plüralist düşünce yapısı, oldukça dar bir yelpaze halindedir. İdrakler, anayasanın elverdiği kişilik içinde dahi, bazı düşüncelere karşı cephe alıcı kıvamdadır. 1961 Anayasası, çok partili siyasal hayatı, sola açan, sola doğru geliştiren, hattâ sola doğru sevk eden bir anayasadır. Buna rağmen, mevcut siyasal kuvvetlerin idrakleri, sosyal muhtevalı basit ve mâsum düşüncelere karşı, âdeta asabî bir hassasiyet göstermektedirler. Bu asabiyetlerini de, 1961 Anayasasının felsefesine dayatmak istemektedirler. Bir kelime ile, Türkiye, siyasal dengesini, tek siyasal düşüncenin yol göstericiliğinde değil, gene de, az çok var olan bir plüralizmin, dar sınırları içinde bulmak zorundadır. O zaman da, tabiatıyla, tam bir plüralist düşünce yapısının kendiliğinden kuracağı dengeden mahrum olarak bir tedbir arayacaktır. İşte bu tedbir, bir siyasal partiler kanunu olabilir. Türkiye’de, bir siyasal partiler kanunu, parti rekabetinin, plüralizm sınırlarını aşmasını önleyici bir rol oynayabilir.

b — Birleşik cemaat duygusunu ve fikrini koruma ihtiyacı : Türkiye’de, birleşik cemaat duygusu da, birleşik cemaat telâkkisi de henüz, anayasanın entellektüel muhtevası olarak, anayasa sınırları içinde yaşamakta devam etmektedir. Türkiye’de birleşik cemaat duygusu ve telâkkisi, anayasanın bu sınırlarını aşıp, kitleye iyice sızmış değildir. 1961 Anayasası, 1807 Sened-i İttifakından beri gelen bir

akımın bir halkasıdır. Bu akım; modernize - demokratize bir toplum ve devlet hayatı akımıdır. 1807 lerden beri gelen bu akımın, 1961 Anayasasında ifadesini bulan birleşik cemaat telâkkisini şöyle özetlemek mümkündür : Türk toplumu çağdaş uygarlığa uyan bir modernizasyon yönünde ve içindedir. Bu modernizasyon; kozmopolit Osmanlı toplum yapısı içinde hâsıl olmuş bulunan İslâmî Enderrun - Kapıkulu - Derebeylik - Kapitülâsyon münasebetlerinin getirdiği sosyal, siyasal ve iktisadî müesseselerin tasfiyesi ve onların yerine, bir millî toplum yapısı içinde, şehirleşmiş, endüstrileşmiş, hukukî eşitlik içinde geçen lâik hayat biçiminin getireceği sosyal, siyasal ve iktisadî müesseseleri getirmedir. Bu ameliyede, üzerine dayanılan düşünce : Hayat felsefesini lâikleştirmeye; hayatı, müsbet ilme, hukukî eşitliğe, sosyal muhtevalı tedbirlerle kurulan sosyal dayanışmayı siyasal mekanizmaya da, halk güçlerine dayanmağa yarayan, lâik, müebet ilimci, hukukî eşitçi, halkçı, demokratik, sosyal düşüncelerdir.

İşte, bu birleşik cemaat duygusu, henüz, anayasanın entellektüel muhtevası olmaktan kurtulup; kitleleri, bütün kategorileri ile etkisi altında tutan bir güce kavuşmamıştır. Bu sebeple, muhtemeldir ki, siyasal partiler, siyasal faaliyetlerde bulunurlarken, tarihin türk milletine çizdiği bu birleşik cemaat duygusunu, fikrini bozsunlar. O halde bunun bozulmamasının tedbirini düşünmek gerekir. Bu tedbir, bizzat bu birleşik cemaat duygusunun ve fikrinin yaygın olarak mevcudiyetinden gelmeli idi. Fakat, henüz o safha yoktur. O halde, bu tedbiri, bir başka yerde aramamız gerekir. Bu da, bir siyasî partiler kanunu olabilir.

c — Plüralist hürriyetçi telâkkiyi ve ileri birleşik cemaat duygusunu ve fikrini, ilkel ziraat grubu liderlerinin etkilerine karşı koruma ihtiyacı : Türkiye, esas itibariyle, bir ilkel ziraat grubu halindedir. Burada, kamu oyu, bazan en gelişmiş ülkelerdeki kamu oyu dalgalanmalarını göstermektedir. Fakat, bazan da, bu kamu oyu hiç olmazsa onun pek önemli bazı parselleri, ilkel ziraat grubuna hâkim ağalardan ve siyasal öncülerin sevkettiği dalgalanmaları, hassasiyetleri gösterir. Böyle olunca da, anayasanın yukarda gösterdiğimiz ileri mahiyeti, ileri birleşik cemaat fikri, statik, durgun, muhafazacı bir toplum fikri içinde kalmada menfaat gören bu ilkel grubun ağaları tarafından saptırılmak istenir. İşte bu sebeple, bu saptırmayı ve ihlâli önlemek için tedbirlér gerekir. Bu tedbirleri siyasî faaliyetler alanında, bir siyasî partiler kanunu formüle edebileceğinden, Türkiye'ye de, bir siyasî partiler kanunu gerekir : Bir siyasî partiler kanunu; en zıt fikirlerin birbirlerini durdurması, ala-

koyması yoluyla sağlanacak siyasal denge noksanını; keza, yaygın bir birleşik cemaat telâkkisinin varlığı yoluyla sağlanacak bir siyasal denge noksanını telâfi edeceği gibi, ilkel grubu liderlerinin muhafazacı çıkarlar açısından bozacakları Anayasa birleşik cemaat telâkkisini onlara, onların siyasal faaliyetlerine bozdurtmamak için de bir tanzim getirecektir.

II

Böyle bir hukukî tanzimin unsurları, prensipleri nelerdir? (1)

Demek, meseleye, bizim anayasa düzenimiz açısından baktığımız zaman, şunu görürüz : Bizim anayasa düzenimiz, siyasal partileri hem tanımaktadır; hem de, onların düzenlenmesi zorununu ortaya koymaktadır.

Meseleye, siyasal realitemizin özellikleri açısından da baktığımız zaman, gene, aynı zorunu görmekteyiz : Türkiye'deki siyasal hayat, çok partili bir hayat, çok partinin birbiriyle rekabeti esasına dayanan bir hayat biçimi almıştır. Fakat, bu hayat biçimi, bir yanda, plüralist düşünce yapısındaki bir sınırlama ile, bir yandan da, birleşik cemaat telâkkisinin yaygınlık noksanı ile çevrilmiştir. Ayrıca, bu hayat biçimi, ilkel grupları yönelten kamu oyu parseli tarafından durgunluğa, muhafazacılığa, muhafazacılık çıkarıcılığına itilmektedir. Bir kelime ile, çok partili hayat biçimi içinde oluşacak siyasal realite, anayasanın öngördüğü sosyal ilerleme yönünden saptırılmak istidadı içindedir. O halde, siyasal realitenin, anayasanın öngördüğü durum içinde tutulması, korunması da bir zorundur. Bu zorun, siyasal partileri; kuruluşlarında, siyasal faaliyetleri de düzenleyen bir hukukî sistematik ile, bir hukukî tanzime kavuşturma yolu içine sokar.

İşte burada karşımıza şu mesele çıkmış bulunuyor : Bu hukukî tanzimin unsurları, prensipleri neler olmak gerekir?

Bir başka deyimle, anayasamız, siyasal partileri, kendi alanı içinde tutmak ister. Onları, kendi alanına irca etmek ister. Bu da ayrı bir hukukî tanzim ile olur. O halde, bunu yapan hukukî sistematige hâkim unsurları, prensipleri bulmamız ve ona göre bu tanzimi

(1) Bu fasıl içindeki düşüncelerimizi inşa ederken, Doçent A. Payaslıgil'in siyasî partiler hakkındaki etüdünden yararlandık. Cumhuriyet Gazetesinde çıkan «Siyasî Partiler ve Anayasa Düzeni» adlı makalemizi aldık.

yapmamız gerekir. Zira, demokratik, meşru, haklı, insafli, sınırlı plüralist toplum yapısının makbul gördüğü fikirler ile anayasanın öngördüğü birleşik cemaat telâkkisi ahenkli olan ve toplumsal ilerleme yönümüze uygun bulunan bir «siyasal parti» realitesine, ancak bu prensipler sayesinde ulaşabiliriz.

Siyasal partilerin düzenlenmesinin kendisine bağlı olacağı bu genel prensipleri, siyasal faaliyetin, siyasal hayatın amaçlarından çıkarabiliriz. Bir başka deyimle; siyasal parti hayatının düzenlenmesi vâkıası, bazı amaçları ihtiva eder ki, siyasal hayatı düzenleyecek prensipleri de, bu amaçlardan çıkarırız. Çünkü, bu prensipler, bu mâtuf olarak belirecek, billûrlaşacaktır. Bir siyasal partiler kanunu tasarısı da, bu amaçlara ulaşmak üzere yapılacak bir hukukî sistematik kurmak zorundadır.

Bir siyaset bilimi idraki ile Türkiye'deki siyasal realiteye baktığımız zaman, siyasal faaliyetler alanını, üç amaca doğru yönelmiş, genel prensiplerin egemenliği altında görürüz. İşte, tanzim, bu üç amaç etrafında kurulmuş bulunan bu prensiplerin tatbikatı olmak üzere yapılacaktır.

I — Toplum, devlet ve milleti koruma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensipler :

Gerçekten anayasamızca kurulmuş bulunan bir toplum düzeni vardır. Siyasal partilerin, her şeyden önce, bu düzen ile ahenkli kılınması gerekir. Sonra, bu toplum düzeni içinde bir devlet hayatı vardır; bir millî hayat vardır ki, siyasal partiler, bununla da ahenkli düşmek zorundadır. Böylece, bir siyasal partiler kanunu, toplumu, onun içindeki devlet ve millet hayatını işaret eden, koruyan prensiplere göre yapılmalıdır. Siyasal partilerin doktrin - tüzük - program ve faaliyetleri, bu prensiplerle çevrilmelidir, müeyyidelenmelidir.

Bu prensipleri, bir demokratik siyasal hayata sahne olan bir toplum düzeninden, — ve işte böyle bir toplum düzenini öngören — bizim anayasamızın muhtevsından çıkarabiliriz. Şöyle ki :

1 — Millî - lâik - halkçı espride bir toplum kurma prensibi: 1961 Anayasasını çok yönlerden yorumlamak mümkündür. Bazı yorumlar üzerinde birleşmek, bazılarında da birleşmemek mümkündür. Fakat, tarihsel realite ve gelişim çizgisi açısından baktığımız zaman, bu Anayasanın, bazı niteliklerinde birleşmek zorundayız; Onun, millî - lâik - halkçı esprisini kabul de birleşmek gereği içindeyiz. Bi-

naenaleyh, diyebiliriz ki, bizim anayasamız; millî - lâik - halkçı es-
 pride bir toplum kurma prensibi üzerinde inşa edilmiştir. O halde,
 siyasal partileri bağlayacak hukukî sistematik; siyasal partileri
 — kuruluşları, bünyeleri, faaliyetleri, tüzük ve programları ile —
 bu prensiple ahenkli kılacak hükümleri ihtiva etmelidir. Partiler
 kanunu siyasal partileri, bu prensibe — onun millî, lâik, halkçı
 mahiyetine — aykırı bünyeden, program ve faaliyetten alakoymalı-
 dır. Çünkü, anayasamız, her şeyden önce, millî - lâik - halkçı espride
 bir toplum yapısını öngörmüştür. Anayasamız, öyle bir toplum ya-
 pısını Türk milletine sunmuştur ki; onun içinde, Türk milleti, ken-
 di yapıcı gücüne ve olumlu değerlerine dayanarak ve güvenerek,
 çağdaş millet toplulukları ile rekabet etme onların yüzeyine çık-
 ma dayanaklarını bula... (Böylece, Anayasamızın, modern anlamda
 milliyetçi unsura dayanan yapısı meydana gelir.) Keza, bu anayasa
 içinde Türk milleti, kişi - aile - meslek - sosyal kategori ve siyasal
 münasebetlerini, akıl - bilgi - deney unsurlarına göre kura... (Bu da,
 lâik unsura dayanan bir yapıyı işaret eder). Nihayet, bu Anayasa
 içinde Türk milleti, bütün yapıcı gücünü, büyük çoğunluğu çiftçi -
 köylü - esnaf - ve çalışanlardan kurulu halk tabakalarının ihtiyaçları,
 yararları emrine vere... (Böylece de, sosyal nitelik üzerine kurulu
 bir yapı meydana gelir).

İşte, toplumu, devleti ve milleti koruma ihtiyacı, bunların ana-
 yasamızın öngördüğü üzere, böyle bir millî - lâik - halkçı espride ku-
 rulmasını gerektirir. O halde, partileri çevirecek hukukî sistematik
 de, partileri, — kuruluşlarında, doktrin, program ve tüzükleri ile
 bütün faaliyetlerinde — millî - lâik - halkçı toplum zaruretlerine
 uydurmak zorundadır. Bu prensibin gereği olarak, meselâ, siyasal
 partiler kanunu, millî devlet amacı dışında bir amaç güden bir par-
 tiye imkân veremez. Partilerin, ırkî, mahallî maksatlarla kurulup
 faaliyet göstermelerini de mümkün kılamaz; tersine önler. Dinî
 maksatla parti kurup siyasal faaliyet göstermek de söz konusu edi-
 lemez. Bu prensibin mantığı, bizi şu noktaya kadar da götürür :
 Toplumun, devlet ve milletin korunması, halkçı esprinin yerleşmesi
 ile mümkündür. Burada halkçılık; bir yandan, siyasal iktidarın halk
 temeline dayanmasını, halk seçiminden çıkmasını gerektirirken;
 öte yandan da, temsil yoluyla halk iktidarını uygulayan bütün dev-
 let organlarının ve siyasal kuvvet akımlarının, halkın maddî ve mâ-
 nevî ağırlığının, isteklerinin, çıkarlarının etkisi altında hareket et-
 mesini zorunlu kılar. Binaenaleyh, doktrini, program ve tüzüğü,
 — ve nihayet ve bilhassa — faaliyeti ile halk ağırlığının etkisi al-
 tında bulunmayan partiler, toplumu, devlet ve milleti koruma ama-

cına aykırı düşerler. O halde, bunların, partiler hukukî sistematiği yoluyla önlenmesi mümkün ve caizdir. Yalnız, burada, şunu unutmamak gerekir : Realitede, doktrin, program ve tüzüğü ile böyle bir duruma düşecek parti bulmak imkânsız olacaktır. Hiç bir parti, böyle bir duruma düşmez. Faaliyetlerinin de, halkçı espri dışına çıktığını göstermek, keza, mümkün olamayacaktır. Bu, kaypak bir zemindir. Halkçı espri dışına çıkmışlık ithamı ve bunun ispatı, karışıklıklara yol açar.

2 — *Millî - lâik - halkçı yapıdaki bir toplum içinde, lâik - sosyal - demokratik bir devlet hayatı ve siyasal iktidar olayı kurma prensibi:* Bir siyasî partiler hukukî sistematiği, devlet hayatı ve siyasal iktidar olayı açısından lâisizmi, sosyal niteliği, demokratik mahiyeti yakalamayı, buna sadık kalmayı zarurî kılar. Buna göre Türk devleti, bünye özü bakımından, yukarda gösterilen anlamda bir millî devlet olacaktır. Keza, Türk devleti, bünyesinin kuruluş prensibi bakımından, lâik bir teşkilât olacaktır. Böyle olunca da, bir siyasal partiler kanunu, dinî maksatla kurulmuş partileri de tanımaz. Tabiatıyla, herhangi bir partinin dinî maksat teşkil edecek bir faaliyette bulunmasına da imkân bırakmaz. Hattâ, siyasal partiler kanunu, devlet teşkilâtını tüm diniliğe irca etmese de, siyasal organlar arasında dinsel mahiyette bir bölüm bulunmasına dahi imkân vermez. Keza, Türk devleti, devlet ve siyasal iktidar hayatındaki davranışlar tarzı bakımından, sosyal mahiyet, sosyal çizgi üzerinde kalmak zorundadır. Binaenaleyh, böyle olunca da, sosyal mahiyete sırtını çevirmiş doktrinlerin ve faaliyetlerin partisi, bir partiler hukukî sistematiği içinde himaye göremez. Nihayet, Türk Devleti, demokratik nitelikte olacaktır. Bu, şu demektir : Devlet hayatı; içinde siyasal iktidarın meydana geliş, uygulanış, sınırlanış, kontrol edilmiş ve yenileniş vetiresi bakımından, tüm demokratik bir ortam teşkil etmek zorundadır. O halde, meselâ halkçı espri dışına çıkmışlığı ispata kalktığımız zaman uğrayacağımız güçlük ve karışıklığa düşme tehlikesi olmadan söyleyebiliriz ki, bir siyasal partiler kanunu, demokratik nitelik dışına çıkmış partileri kolaylıkla yakalayabilir ve bu partileri önleyebilir : Siyasal iktidarın, seçim dışı bir vetire ile kurulmasını; hukukî kurumlar yoluyla hukuk içinde denetlenmesini, siyasal kurumlar yoluyla siyaset içinde denetlenmesini ve nihayet, siyasal hürriyetler yoluyla, kamu oyu içinde denetlenmesini kabul etmeyen partiler, demokratik bir devlet hayatı ve siyasal iktidar olayı kurma prensibine aykırı düşerler. Bunları teşhis, ötekiler kadar zor değildir. Böyle olunca, tek parti rejimini davet etmek ve çok parti sistemini kaldırmak niteliklerini gösteren partileri yasaklamak mümkündür. Siyasî

hürriyetlerin, teşkilâtli siyasî muhalefetlerin mevcut olmadığı bir otoriter rejimi getirme niteliği gösteren partileri de yasaklamak mümkündür.

3 — *Böyle bir hayatın ve siyasal iktidar olayının hâmilî olan devletin, ülkesi ve millet ile bir bütün teşkil edip, bölünmezliği prensibi*: Siyasal partiler hukukî sistematığının üzerinde duracağı noktalardan birisi de budur, anayasamızın hassasiyet gösterdiği hususlardan birisi de, Devletimizin, ülkesi ve milleti ile bölünmezliği ve bir bütün halinde kalırlığıdır. Bu prensibe sadakat gösterecek bir siyasal partiler kanunu, parçalanmayı, bölünmeyi, ülkenin tümü veya bir bölümü ile yabancı devletlere iltihakı öngören, amaç edinen partileri tanımaz.

II — Parti faaliyetlerini düzenleyerek, siyasal faaliyetleri sıhhate ve verimliliğe kavuşturarak siyasal hayatı koruma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensipler :

Siyasal partileri düzenleyecek bir hukukî sistematik, siyasal partileri, toplum - devlet - millet hayatı için zararlı olmaktan alakoyarken, aynı zamanda, normal siyasal faaliyetleri de düzenler; onları da sıhhata ve verimliliğe kavuşturur. Bu suretle, bizzat siyasal hayatı korumuş olur. Siyasal hayatı koruma amacı ile baş vuracağımız prensipler şunlardır :

1 — *Parti faaliyetlerinin, demokratik hürriyetler ve insan hakları ile bağlı kalması prensibi*: Siyasal hayat, kişilerin, partilerin karşılıklı faaliyetleri ile oluşur. Bütün bu faaliyetlerde, anlamları ve medlûlleri anayasamızca gösterilmiş bulunan demokratik hürriyetlere ve insan haklarına uygun olmak zorundadır. Buna göre, parti faaliyetlerini, bu alan içinde tutmağa yönelmiş hükümlerin getirilmesi de gerekir. Aksi halde, siyasal hayat sıhhat ve verimsizlikten yoksun kalır. Binaenaleyh, bir siyasal partiler kanunu partileri, demokratik hürriyetler ve insan hakları ile bağlayabilir; Onları, demokratik hürriyetlerin ve insan haklarının içine oturmayan siyasal davranışlardan alakoyabilir.

2« — *Parti faaliyetlerinin meşru ve sulhçü yollar içinde yapılması prensibi*: Siyasal faaliyetlerin sıhhat ve verimlilik içinde kalması için, bütün parti faaliyetlerinin, hukukun gösterdiği meşru ve muslihane yollar içinde yapılması gerekir. Bu da, bir siyasal parti kanununun, şu alanlarda hükümler getirmesi ile mümkündür :

A — *Kuvvet darbesi teşkil edecek faaliyetlere girişmeyi önleyici hükümler*: Partiler, daha kuruluşlarında, meşruluğu ve muslihane

faaliyetleri gözettiklerini belirterek hayata doğarlar. Fakat, ihtiraslı siyasal rekabet hayatı, onları, vurucu kuvvet teşkilâtları kurmağa; bu yol ile iktidar savaşında netice almağa; hattâ kuvvet darbelerine başvurarak, kısa yoldan iktidarı elde etmeğe itebilir. Bu ise, demokratik siyasal hayatın dışını teşkil eder. Sıhhat ve verimlilik dışı bir siyasal hayat teşkil eder. Onun için, partilere, hiç bir zaman bu yolu seçme ve bu yolda faaliyette bulunma imkânı tanınmaz. Binaenaleyh, bir siyasal partiler kanunu, bu yolun seçilmesini, bu yolda faaliyette bulunulmasını önleyen hükümler getirebilir.

B — Seçimlerde ve başka zamanlarda, nüfuz - para kullanarak, suiistimalde bulunmayı önleyici hükümler : Siyasal faaliyetlerin sıhhat ve gerçek verimlilik içinde cereyanı, gerçekten meşruluk ve sulhçülük içinde kalması için seçmenin, kamu oyu merkezlerinin, seçim otoritelerinin irade ve kararlarının ifsad edilmemesi gerekir. Oysa ki, siyasal parti idaresi, burada ve kararları ifsad edici bir merkez olmağa, son derece elverişli bir ortam teşkil eder. Onun için, bir siyasal partiler kanunu, suiistimal mihrakı olabilecek olan bu üç merkez üzerine eğilmek zorundadır. Böyle bir kanun; oy satın almayı, seçimi idare edenleri satın almayı önleyici hükümleri getirir.

C — Parti maliyesini aleniyete ve kontrole tâbi tutucu hükümler:

Parti faaliyetlerini meşru ve muslihane yollar içinde tutmanın en büyük gereği, parti maliyesini aleniyete ve kontrole tâbi tutucu bir sistemi bulup uygulamaktır. Onun için, bir siyasal parti kanunu, bir yandan malî kaynak konusunu düzenleyen hükümler, bir yandan da, masraf konusunu düzenleyen hükümler getirmek zorundadır.

Malî kaynak konusunu düzenleyen hükümler, tabiatıyla, pek geniş bir alanda mevzuat getirmeyi gerektirecektir. Bu mevzuat, bir çok hususları tanzim edecektir. Bir başka deyimle, malî kaynak konusunu düzenleyen hükümler ile; üye aidatlarının normalize edilmesi; partilere yapılacak bağışların baskıdan âzadeliğinin sağlanması; partiden menfaat uman malî ve sınaî müesseselerin partiye rüşvet vermelerinin önlenmesi; bilhassa iktidardaki partilerin, bütçeden tek taraflı olarak yararlanmasının önlenmesi; partileri zenginleştirecek, malî rahatlığa kavuşturacak olan enternasyonal kaynakların önlenmesi; ve nihayet, partileri sınırsız bir maddî güce kavuşturacak mal - mülk edinmelerinin normal hale getirilmesi temin edilmelidir.

Masraf konusunu düzenleyen hükümlerde, tabiatıyla, gene pek geniş ve kaypak bir alanda mevzuat getirmeyi gerektirir. Bu hükümler:

lerle : propagandada da harcanacak paranın bir sınırı tesbit edilir. Rüşvetin, masraflar arasından çıkarılması sağlanır. Masrafların kontrolünün güçlüğü dolayısıyla, daha baştan, bazı seçim masraflarının hazineden yapılması mümkün kılınır. Partilerin birbirlerinin masraflarını bir nevi kontrol olmak üzere, uygunsuz masraf saydıkları noktalarda birbirlerini şikâyet hakları tanınır.

İşte bir siyasal partiler kanunu, bütün bu alanlarda hüküm getirme zorundadır.

3 — *Parti faaliyetlerinin, yalnız siyasî tercihler alanında kalıp, hukuk ve icraî faaliyetler alanına girmemesini sağlama prensibi* : Siyasal hayatı koruma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensiplerden birisi de budur. Fakat, burada, siyasal partiler kanunu; bir tedvin yapmada, ciddi büyük bir zorlukla karşılaşacaktır. Vâkıa, nazârî olarak, parti faaliyetlerinin, hukuk alanına, hukukun genel prensipleri alanına girmemesi fikrini kolayca kabul edebiliriz. Keza, partilerin, kanunlara göre yapılacak olan icraî ve idarî fiiller alanına da katiyyen girmemeleri fikri, pek kolayca kavranabilir. Meselâ, hukukta, «akde riayet prensibi» vardır. Partilerin, hukukun bu pek bilinen alanına girip, akdi bertaraf etmeye teşebbüs edici faaliyetlerde bulunmaması fikri, kolayca kabul edilebilir. Fakat iş, parti faaliyetlerini hukuktan icraî fiiller alanından yasaklamanın somut örneklerini vermeğe gelince pek zorlaşır. Çünkü, siyasal tercih alanı ile hukukî alanın arasında, çok defa bir tedahül de olmaktadır. İşte, bu tedahül noktalarında siyasî parti faaliyetlerini düzenliyecek hükümler formüle etmek, pek zor olacaktır.

4 — *Partilerin, birbiriyle temasa girmelerine imkân verme prensibi* : Siyasal hayatı kurma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensiplerden birisi de, onların, birbiriyle birleşmelerine, ayrılmalarına, seçimlerde türlü anlaşmalar yapmalarına imkân verme prensibidir.

Siyasal parti kurmak, siyasal haklardandır. Demokratik ülkelerde, bu hakkı kullanmak pek tabiidir, sınırı da pek geniştir. Siyasal iktidar olayının kuruluşuna, işleyişine etki getirmek veya buna hâkim olmak isteyen bütün görüşlerin, bir siyasal parti halinde uzuvlaşması caizdir.

Böyle olunca, bir parti teşkilâtı içinde uzuvlaşmış bir görüşün içinde, birbirinden nüanslarla ayrılmış bile olsa, farklılıklar ortaya çıkabilir. Zaten bir görüşler demeti halinde kurulmuş bir parti içinde, bu demetin unsurları arasında uzlaşmazlıklar da doğabilir. Bu

takdirde, o zamana kadar bir insicam içinde görülen bu fikirlerden bazılarının, ana görüşün, temel görüşün ayrılıp, kendi gerçek hüviyeti içinde, farklı bir gelişmeye kavuşma isteğini de kabul zorunu vardır. Bu, bir partiden bir başka partinin veya partilerin çıkması olayıdır ki, buna imkân verilmezse, artık birbiriyle uyuşamayan fikirlerin bir arada zorla tutulmasından doğan patlamalara, huzursuzluklara düşülmüş olur. Ayrıca, hür fikirler hayatının, plüralist hürriyetçi yapıyı meydana getirmesine de engel olunmuş olur ki, bu da, siyasal verimsizliğe yol açar.

Böyle olduğu gibi, bazan, ayrı siyasal teşkilâtlar içinde uzuvlaşmış ayrı fikirler arasında, zamanla sıkı yaklaşımlar hâsıl olabilir. Genel siyasal gelişme, zaman içinde, nüansların önemini silebilir; onun yerine, ana fikirler üzerinde birleşmenin gereğini ve önemini ortaya sermiş olabilir. Bu takdirde de, aynı görüşün, doktrinin genel çizgisi üzerindeki nüanslar dolayısıyla ayrı ayrı siyasal teşkilâtlara yol açılma halinden çıkılır, görüş ve doktrin birliğini sağlayacak teşkilât içinde birleşilir. Yani, siyasal faaliyetleri sıhata ve kuvvet birliği meydana getirerek verimliliğe kavuşturmanın yolu, böyle birleşmelerde bulunmuş olur. Buna da imkân vermek lâzımdır. Böyle birleşmeleri önlemek, siyasal hayatı huzursuzluk içine atar.

Fakat bazan böyle bir uzvî birleşmeye gitmeden de siyasal hayatı etkileme yolları aranabilir. Belli bir devrin siyasal şartları, fikir ayrılıklarını, hattâ nüanslarını silip, bir genel görüş ve doktrin içinde eritmeği zorunlu kılacak yolda olgunlaşmamıştır. Plüralist fikir yapısını, esasta, temelde olduğu gibi tutmakta, ilerisi için menfaatler vardır. Fakat, içinde bulunulan bir seçim döneminde, birbirine yakın bazı görüşleri, birbirinden kesin bir ayrılma içinde tutarsak, bunların, siyasal iktidar olayını etkileme güçlerinin zayıf olacağı anlaşılır. Anlaşılırki, hattâ birbirine pek yakın olmayan bazı zayıf görüşler, birbirinden kesin bir ayrılık halinde, birbiriyle savaş içinde seçim arenasına girerlerse, bundan, birleşik rakip olan bir başka görüş veya doktrin pek yararlanacaktır. Fikrî muhtevaları sağlam fakat sosyal ve siyasal açıdan kitlelere sızma güçleri zayıf kalmış görüşlerin, partilerin, bu ayrımlar içinde seçimlere girmesi, sosyal ve siyasal açıdan kitlelere sızma gücü kuvvetli birleşik rakibin şansını sürdürecektir. Onun bu şansını sürdürmekte bir sosyal ve siyasal yarar görmeyen bu küçük partilerin, ancak bu seçime münhasır kalmak şartıyla bir ittifak yapmaları mümkün olmalıdır. Bu ittifak, seçim bölgelerini bölüşme, adaylıkları bölüşme biçiminde olabilir. Bir demokratik siyasal partiler hukukî sistematiği, buna elvermeli-

dir. Çünkü, bu yol ile, küçük partilerin de, az çok kuvvetli oldukları yerlerde, öteki küçükler tarafından desteklenerek, büyükler karşısında varlıklarını sürdürme imkânını elde etme şansı doğmuş olur. Plüralist hürriyetçi toplum yapısından, plüralist hürriyetçi fikirler demetinden sosyal yarar uman ülkelerde, buna ihtiyaç vardır.

5 — *Faaliyetlerin, seçmenleri, kişi - din - zümre çıkarlarının baskısı altında kalmaktan koruma prensibi* : Siyasal hayatı korumak demek, siyasal hayatı, sıhhat ve verimlilik içinde yürütmektir. Buradaki sıhhat, dış görünüşte bir sükûn içinde bulunma anlamında değildir. Verimlilik de, siyasal mekanizmanın sürekli işlemesi ve bazı sonuçları meydana getirmesi anlamında değildir. Dış görünüşe göre, siyasal hayat, hiçbir ârıza göstermeden sürmekte olabilir. Siyasal faaliyetler, ârızasız oluşmakta olabilir. Ortada boyna, bir takım icralar görülmekte olabilir. Fakat bunlar, siyasal hayata hâkim olmuş kişilerin, zümrelerin çıkarlarını gerçekleştirici icralardan ibaret kalabilir. Görülen ârızasızlık, sükûn, siyasal hayata hâkim olmuş kişilerin ve zümrelerin baskısından gelen bir dış görünüşten ibaret olabilir; veya, daha başka türlü bir siyasal oluşmanın varlığından haberi olmayan kitlelerin hareketsizliğinden ibaret bulunabilir. Bu ise, gerçek sıhhat ve verimlilik ifade etmez.

Gerçek sıhhat ve verimlilik seçmenlerin siyasal hayata hâkim olmuş bütün kişi ve zümre çıkarlarının baskısından âzade kalarak, kendi toplumsal katlarının görüşlerini yansıtabilen oylarını kullanmasıyla doğan siyasal iktidarların, bu toplumsal katlarının görüşlerine göre hükûmet etmelerinden gelir. O halde, siyasal hayatı bir gerçek samimiyet içinde yürütmenin ilk şartı, seçmeni, bu baskılardan kurtarmaktır. Bilhassa, ilkel ziraat grubu hayatı yaşanan ülkelerde, seçmen, kendisi olarak, kendi toplumsal katının görüşünü yansıtan oy kullanamaz. Kendi durgun, kapalı ekonomisini, kapalı sosyal strüktürüne hâkim kişilerin ve zümrelerin çıkarlarını gerçekleştirici bir oy kullanır. Onun kapalı ekonomisine, kapalı kültürüne, kapalı sosyal yapısına hâkim kişiler ve zümreler, bilhassa din ile ittifak ederek, bu seçmeni, kendi gerçek toplumsal katının ve siyasal çıkarının dışında oy kullanmağa zorlarlar. Bu sebeple, gelişmeğe heves eden, demokrasiye uymağa kalkışan ülkelerde, seçmenleri, bu kişi ve zümreler ile dinin baskısından kurtarmanın yolunu bulmak meselesi ortaya çıkar. Gerçekten de, seçmenin gerçek düşüncesine tekabül etmekten gelen bir sıhhat, seçmenin gerçek çıkarlarına tekabül etmekten gelen bir verimlilik içindeki bir siyasal hayata ulaşılacak isteniyorsa, kişi - din - zümre menfaatlerini hâkim

kılan siyasal faaliyetleri önlemek gerekir. Parti hayatını düzenleyecek hukukî sistematik, bu ihtiyacı giderecek yolda olmalıdır.

III — Parti bünyesini ve iç faaliyetlerini düzenleyerek, bizzat partiyi koruma amacı ile partileri tâbi kılacağımız prensipler :

Modern devlette siyasal partiler, demokrasinin unsurlarıdır. Bunu, İkinci Dünya Savaşından sonraki Anayasa sistemleri, mevzuatı, açıkça da ifade etmiştir. Hattâ, siyasal partileri, demokrasinin «vaz geçilmez» unsuru olarak zikretmiştir. Binaenaleyh, demokratik hayat içindeki demokratik rolünü, demokrasiye yönelme rolünü iyi oynayabilmesi için, partinin, yalnız dış faaliyetlerini, bazı prensiplere bağlamak yetmez. Partinin iç faaliyetlerini ve teşkilâtını da rasyonalize ve demokratize edici bazı prensiplerle bağlamak gerekir. Bunlar, teşkilâtı ve iç faaliyetleri ele alacaktır.

1« — Teşkilâtı demokratize etme prensibi : Parti yoluyla demokrasi yapmak zorundayız. Partiyi, demokrasinin gerçekleşme, işleme aracı haline gerçekten getirebilmek için, her şeyden önce, bir parti içi demokrasisi kurmak gerekir. Parti içi demokrasisi ise, her şeyden önce teşkilâtı rasyonalize etme ile mümkün olur :

A — Girme - çıkmada serbestilik ve hak kaybetmemişliğin temini : Teşkilâtı demokrasiye dayatmak için ona girme ve çıkmada demokratik hürriyetlerin, hiçbir kısıntıya uğramadan uygulanmasını sağlamak gerekir. Siyasî haklara sahip insanların, istediği siyasal partiye girmeleri ve çıkmaları serbestliği sağlanmazsa, parti teşkilâtı, bir demokrasi âmili olma niteliğini kaybeder. Hukukî sistematik bir başka partiye girme imkânını tanımalıdır.

B — Merkezden taşraya doğru aleniyet içinde teşkilât kurulmasını mümkün kılma : Bir siyasal parti, merkezden taşraya doğru bir teşkilâtın, kademeleri toplamından ibarettir. Bu kademeler, aleniyet içinde kurulmalıdır. Bir siyasal partiler sistematigi buna imkân vermek ve bu aleniyete sığmayan kademeleri önlemek zorundadır. Binaenaleyh, partilerde, gizli, yer altı hücre teşkilâtı, hukuk dışı bir yere konur.

C — Bağlı kurullara imkân vererek, bunları düzenleme : Parti içi teşkilâtını demokratize etme kavramı içinde, gizli, yer altı hücre kademeleri olmamakla beraber, kadın ve gençlik kolları gibi bağlı kurulların bulunması mümkündür. Binaenaleyh, bir siyasal partiler hukukî sistematigi, bu gibi bağlı kurulları, demokratik espride bir

düzene kavuşturmalıdır. Bu, şu demektir : Kadın ve gençlik kollarını; seçmen kanaatını yaratmada, şekillendirmede, ifade etmede bir müsbet araç olarak kurmak ve parti hiyerarşisinde ona göre bir yere oturtmak.. Fakat hiç bir zaman kadın, bilhassa gençlik kollarını, milis veya askerî mahiyette bir bağlı kurul haline getirmemek..

2 — *İç faaliyetlerde demokratik kalma prensibi* : Bizzat partiyi kurma amacı ile işe baktığımız zaman, bilhassa iç faaliyetlerde demokratik espriye sadakat gösterme zorununun ortaya çıktığını görürüz. İç faaliyetler, bilhassa kademe seçimleri, karar oluşturmada türlü kademeler arasındaki teklif sirkülasyonu ve nihayet, üst kademelerin, altı kademeleri kontrolü olayları içinde belirir. Bütün bunlarda demokratik prensiplere uymak gerekir.

A — *Parti içi kademelerde yapılan iç seçimlerin serbestliğini sağlama* : Siyasal partilerin merkezden taşraya doğru bir iç kademelenmesi vardır. Demokrasi prensibi dolayısıyla, her kademenin, kendi organlarını, demokratik usullere uyarak, bizzat seçmesi lâzımdır. Fakat, bu seçimin de bu şekil olmayı aşması gerekir. Bu, seçim serbestliği ile mümkün olur. Binaenaleyh, parti içi seçim serbestliğini bozan her türlü âmili bertaraf etmek, siyasal partiler hukukî sistematığının bir görevi olacaktır.

B — *Karar oluşturmaya, türlü kademeler arasında teklif sirkülasyonuna dayatma* : Bir siyasal parti, bir karar organıdır. İç faaliyetlere taallük eden kararların, her kademece alınması tabiidir. Bütün partiyi bağlayıcı kararların da, merkez organlarınca alınacağı, gene açıktır. Yalnız, partilerde, merkez organlarının hiyerarşik üstünlüğü, bir müddet sonra, bu organları, birer oligarşi haline getirir. Kararlarda, dar bir oligarşinin takdirlerine göre çıkmağa başlar. Bu ise, partinin, demokratik unsuru olarak işleme sine olumsuz etkiler getirir. Binaenaleyh, partiyi, demokrasinin unsuru haline gerçekten getirmenin yolu; parti içi karar oluşturmalarını, merkez organlarının takdir tekeline bırakmamak; kararları, türlü kademeler arasında pek verimli bir teklif sirkülasyonundan sonra almaktır. Onun için de, genel politikaya dahil her mesele hakkında, alt kademelerin de birer zihnî faaliyet göstermesini teşvik etmek, ve bu zihnî faaliyetten çıkan eğilimleri, görüşleri, birer karar sureti halinde üst kademelere ulaştırmayı mümkün kılmak gerekir.

C — *İç kontrolü, sıkı bir vesayet rejimi omaktan alakoyma* : Bir parti içinde, merkez organlarının, taşra organlarını kontrolü, ister istemez olacaktır. Fakat, parti içi iktidarının temerküzü kuralı dolayısıyla, bu kontrol, pek sıkı bir vesayet rejimi teşkil edebilir.

Bu ise, parti içi demokrasi esprisini ve uygulamalarını bozar. Cerbezeli merkez liderleri, zamanla, ellerindeki disiplin aracını kullanarak, taşra teşkilâtı üzerinde sıkı bir kontrol yaratırlar. Bu, taşra kademelerinin seçimlerini, bir oyun, taşra kademelerinin kararlarını bir safdillik mertebesine getirir. Parti içi demokrasi, bu durumu istemez. Onun için, bu noktada, merkez liderliğinin gerektirdiği ve parti genel menfaatinin de zorunlu kıldığı iç kontrol ile, merkez oligarşisi egemenliğini kanalize etmek gerekir. Bir hukukî sistematik, bunu yapma ustalığını göstermek zorundadır. Aksi halde, otoriteci temelde yerleşecek bir merkez organları egemenliği, partiyi, demokrasinin unsuru olma yönünde çalışmaktan saptırabilir.

3 — *Seçim faaliyetlerini rasyonalize etme prensibi*: Bir siyasal parti, nihayet, bir seçim makinesi rolünü de oynar. Siyasal parti, düşünceleri, siyasal iktidar olayı üzerinde tutmağa, siyasal iktidarın yapacağı icralar üzerinde kamu oyunu olgunlaştırmağa bir vesiledir. Fakat fiiliyatta,, siyasal partinin somut rolü, seçim faaliyetlerinde belirir. Binaenaleyh, bir parti hukukî sistematigi, seçim faaliyetlerini de, demokrasinin ve realitenin gereklerine göre rasyonalize etme zorundadır.

Seçim faaliyetlerinin rasyonalizasyonu, bilhassa iki konuda pek gereklidir: Aday tesbitinde, seçim masraflarında...

A — *Aday tesbitini bir tekelden kurtarma*: Genel oy prensibi, çağımızın başarı kazanmış demokrasi usullerinden birisidir. Çağımızda, genel oy prensibi, bir çığ gibi zaman içinde genişleyerek kendisini kabul ettirmiş bir prensiptir. Seçim açısından bunun anlamı; bir yandan reel milleti ifade edecek olan kanunî milletin içine, kadın - erkek ayrımı yapmadan mümkün olduğu kadar çok vatandaşların girmesi; öte yandan da, böylece kanunî millet halinde kurulan seçmenler heyetinin de, millet temsilcilerini, doğrudan doğruya seçmesidir.

Fakat, çağımızda, zihnî meleke yetersizliği ile suçluluk hali dışında; belli yaşa gelmiş bütün vatandaşların — hangi sosyal görevde ve siyasal kategori içinde bulunurlarsa bulunsunlar — seçmen olmaları ve bunların da, tek dereceli bir seçim yolu ile millet temsilcilerini seçme usulü konduğu halde, seçim, gene de kanunî milletin, millet temsilcilerini istediği gibi seçmesi olamamaktadır. Araya siyasal parti denen vâkıa girdikten sonra, seçimler, bu mihrak üzerinde cereyana başlamıştır. Seçmenler, seçme imkânlarında, parti lehine bir daralmaya uğramışlardır. Adayları, kanunî millet — ve onu meydana getiren seçmenler — serbestçe tâyin edememektedir.

ler. Bu noktada, bir tercihte bulunma güçleri kaybolmuştur. Adayları, artık, partiler tesbit ve tâyin etmektedirler. Seçmenlerde, bunları kabul zorunda kalmaktadırlar.

Bu da anlaşılabilir bir durumdur. Fakat, mesele, burada bitmemektedir. Parti içinde iktidar temerküzü vetiresi, bir parti içi oligarşisi meydana getirme istidadındadır. Adayları tesbit gücü de, bu oligarşinin tekeline verilmiştir. O zaman millî temsil, bir oligarşinin yönettiği dar bir alan içinde mecburî bir seçim olmaktan ileri gide-memektedir.

İşte demokratik ülkelerde, bu vetireyi, mümkün olduğu kadar yumuşatmak ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Aradan siyasal partiyi silmeğe imkân olmadığına göre, aday tesbitini, hiç olmazsa, merkez oligarşilerinin tekeline bırakmama yollarında aramak gerekmiştir. Bu da, aday tesbitinde, hem merkez - taşra işbirliğini sağlayarak gerçekleştirilebilir; hem de, parti içi aday seçimini mümkün olduğu kadar geniş bir partililer kitlesine seçtirmekle sağlanabilir. Hattâ, bu partililer kitlesine, partili olmayan bölge halkını katmak bile söz konusu edilebilir. Bir partiler hukukî sistematiği, bunları düşünmeli ve düzenlemelidir.

B — Seçim masrafları yükünü adaylar arasında âdil olarak dağıtma : Demokrasinin bir unsuru olan «parti» nin korunması lâzımdır. Bu «parti», büyük kitle partisi, taraflısı çok, malî gücü yüksek, parlâmentoya temsilci gönderme şansı üstün şu veya bu parti değil, genel olarak, kavram olarak söz konusu olan «parti» dir. Plüralist hürriyetçi telâkkinin, ülkelerin muhtaç olduğu ilerici görüşlerin de hâмили olarak siyasal hayatı etkileyen her hangi bir partidir.

Partilerin bazılarının yüksek bir malî gücü vardır. Hele sosyal ve siyasal açıdan az gelişmiş ülkelerde, siyasal iktidarın sahibi olduğu zaman, bundan oldukça geniş maddî çıkarlar sağlanılabilecek ülkelerde, bazı partiler, malî merkezlerce geniş ölçüde desteklenirler. Demokrasinin şeklî kuralları altında bir zümre egemenliği; serbest oy perdesi altında, ilkel ziraat grubu hayatının oy liderleri tarafından yönetilen bir iktidar vetiresi cereyan eden ülkelerde, bu malî merkezlerin, siyasete bu yolda katılmaları, daha da belirli bir hal almaktadır. Kitlenin bunlara karşı lâkayt kalması, hattâ malî manevralar altında cereyan edecek seçimlerden, ayrıca bir rüşvet de elde etmesi ihtimali, bu durumu, daha da kuvvetle yaşatmaktadır. Onun için bazı partilerin, seçim masraflarını kolayca yüklenmeleri, seçim harcamalarını boyna arttırarak seçim şanslarını muntaza-

man arttırmaları pek mümkündür. Bu ise, demokrasinin, eşit şartlar altında yarışma prensibini son derece bozar. Bu noktada, muhakkak bir tedbire ihtiyaç vardır.

Ayrıca, parti içinde de, seçim masrafları açısından bir başka durum vardır. Seçim masraflarına katlanma zorunda olan partiler, bu masrafların büyükçe bir bölümünü, adaylara aktarırlar. Millet temsilciliği, pek önemli bir hizmet sayılır, pek yüksek bir şeref pâyesi sayılır. Ayrıca, bir çok ülkelerde ve bilhassa sosyal ve siyasal açılarından az gelişmiş ülkelerde parlamanterlik, hele, iktidar safına veya hiç olmazsa, ana muhalefet partileri safına mensup olunan parlamanterlik ayrıca kârlı, imkânlı bir meslek de sayılır. Bu sebeple, bu yere gelmek için duyulan ihtirasın içinde, gerekli aşırı derece malî yatırımlar yapmak da girer. Bu ise, millet temsilciliğini, onu gerçekten ehil olarak yapacaklara değil, bu harcamaları ve yatırımları daha bol ölçüde yapabileceklere kaptırmak ihtimalini arttırır. Bu da, ayrıca, adayların, eşit şartlar altında yarışması prensibini bozar. Bu noktada da, muhakkak bir tedbire ihtiyaç vardır.

İşte, bu tedbirin en rasyonel, en kestirme yolu, önce, partilerin seçim harcamalarını sınırlamak ve bu harcamalardan adaylara, aday başına düşen yükü de, bu sınır içinde tutrak, bir adalete erişmedir. Bu tedbiri uygulama ve bilhassa düzenleme zorluğu vardır. Fakat, öte yandan da, millet temsilciliğini parası olan adaya, harcama yapma gücü yüksek olan adaya, iktidarı da veya parlâmentodaki büyük muhalefet grubunu teşkil etme hakkını de, böyle adayları çok olan partiye kaptırmamak zorunu vardır. Bu, aynı zamanda, bizzat partinin korunmasına yönelmiş bir tedbir olacaktır.

4 — *Disiplin vâkiasını rasyonalize - demokratize etme prensibi* : Bizzat partiyi, parti hayatını kurma amacı ile dayanacağımız prensiplerden birisi de disiplini demokratize bir disiplin haline getirici prensiptir. Her siyasal parti, aynı zamanda, bir disiplin merkezidir. Kitleleri çekecek, arkasından sürükleyecek; siyasal iktidarı, ister iktidarda, ister muhalefette olsun etkileyecek olan bir parti teşkilâtı, bu büyük işi ancak disiplin aracı ile yapabilir. Faaliyetlerde ahengi, belli bir amaca doğru birleşik çabayı mümkün kılacak unsur, disiplindir. Faaliyetleri, çabaları yukardan meydana getirecek fikrî, doktriner çalışmayı da, gene, ancak disiplin unsuru ile organize etmek, yürütmek mümkün olabilir. Bir kelime ile, toplu çalışmalar hayatının en zor kesiminde yer alan siyasal parti hayatı, disiplin mihveri üzerinde bir hayattan ibarettir.

Fakat, modern demokratik devlette bu disiplinin kendisi de demokratize edilmeli, rasyonalize edilerek yumuşatılmalıdır.

A — Kayıtsız - şartsız itaata giden yolları yasak etme : Demokratize bir disiplin vâkıası, her şeyden önce, etkili, fakat beşerî çerçevede yumuşak bir disiplinden ibarettir. Bu da, üst kademelerin, alt kademeleri, kendisine, kayıtsız - şartsız itaata mahkûm etmesinin önlenmesiyle mümkün olur. Onun için, siyasal partileri bir hukuk sistematiğine bağlama teşebbüsü, parti içinde kayıtsız - şartsız itaata yol açan müesseseleri ortadan kaldırmalıdır. Buna göre : Önce, bir partinin parlamenterlerinin, seçmenlerden veya parti organlarından bir emrî vekâlet alması yasaklanmalıdır. Sonra, parlamenterin, göreve başlamadan önce, partiye bir beyaz istifa mektubu vermesi önlenmelidir. Parlamenterin, göreve başlamadan önce, partiye bir borç taahhüdü vermesi de, aynı şekilde önlenmelidir. Keza, parlamenterin, bütün ödeneğini partiye devredip, geçimini partinin kendisine vereceği tahsisata bağlayan andlaşmalar yapılması da yasak edilmelidir. Nihayet, parti hukukî sistematiği, — partiden çıkma serbestliğinin de bir sonucu olmak üzere — partiden çıkarılan bir kimsenin, başka bir partiye girmesini önleyecek bir bükülmezliğe düşmemelidir.

B — Veto müessesesini düzenleme : Disiplin, partiliyi, bir doktrine, programa, tüzüğe bağlar. Öyle ise, disiplinin demokratize edilmesi, bu bağın yumuşak, demokratik hükümler içinde inşa edilmesi anlamını kazanır. Böyle olunca da, partinin iç hukuk kuralları arasına; merkezin, taşra kararlarının hepsini veto etmesini, mahallî parti teşkilâtı seçimleri ile, siyasal ve bölgesel genel seçimlerde taşranın gösterdiği adayları veto etmesini mümkün kılan hükümler koymamak lâzımdır. Taşranın kararları, adayları üzerinde merkezin bir mutlak veto yetkisini tanıyan parti içi mevzuatı, pek aşırı bir disiplin vâkıası teşkil eder ki, bunun altında çalışma, bizzat parti menfaati ile, parti hayatı ile uyuşmaz.

İşte, siyasal partileri bir hukukî sistematiğe bağlı kılmağa ihtiyaç varsa, bunun unsurları, prensipleri bunlar olmak gerekir. Parti hayatının geçirdiği tecrübeler, bize, bu noktalarda, işaret ettiğimiz bu prensiplere göre bir düzen arama zorununu yüklemektedir. Partiler hayatının müşahedesini teşkil eden kaynaklar, her demokratik ülkede, aşağı yukarı aynı olmak üzere, bu prensipleri, siyasal partiler hukukî sistematiğinin esasları olarak gösterecektir, göstermektedir. Türk siyasal parti hayatını düzenleyecek bir hukukî sistematiği de bu prensiplerin dışında kalamaz, sistemini ve hükümlerini ancak bu prensiplere dayatmak zorundadır.

III

Bu prensipler açısından tasarının tahlil ve tenkidi

Dikkat edilirse görülür ki, bir siyasal partiler hayatını düzenleyecek hukukî sistematiği, daha doğrusu bu hukukî sistematiği dayatacağımız prensipleri üç noktada — 3 amaçta — aradık ve dedik ki, siyasal partiler, I — Toplum, devlet ve milleti koruma amacı ile; II — Siyasal hayatı koruma amacı ile; III — Bizzat partiyi, partinin kendisini koruma amacı ile, bazı prensiplere bağlı kılınırlar.

Buna karşılık, Siyasal Partiler Kanun Tasarısı da, kendisine mahsus bir hukukî sistematik kurmuştur. Bunun unsurları da şunlardır :

Birinci kısım : Genel esaslar : Siyasal partiyi târif, siyasî parti niteliğinde dernekleri tavsif, kuruluş ve faaliyet serbestliği, üyeliğe girme ve çıkma. Teşkilâtın genel çizgisi.

İkinci kısım : Teşkilâatlanma. I — Merkez teşkilâtı (genel kongre, merkez karar organı, merkez yönetim organı, merkez disiplin organı, genel başkan); II — İl teşkilâtı (il kongresi, il yönetim organı, il disiplin organı, il başkanı); III — İlçe teşkilâtı (ilçe kongresi, ilçe yönetim organı, ilçe başkanı, muhtarlıklardaki parti görevlileri); IV — Meclis grupları, (grup genel kurulu, grup yönetim organı, grup disiplin organları, grup başkanı, diğer grup organları kurulması); V — Parlâmento için aday tesbiti için il yoklaması (= ön seçim, merkez yoklaması = merkez kontenjanı); VI — Disiplin işleri; VII — Parti defterleri; VIII — Teşkilâtla ilgili bazı hükümler (azil yetkisizliği, üniforma yasağı).

Üçüncü kısım : I — Malî hükümler : Gelirler (aidat, adaylardan alınan pay, satış ve işletme gelirleri, bağışlar, krediler, taşınmaz mallar, devletçe yardım); II — Harcamalar; III — Bütçe ve kesin hesap; IV — Anayasa Mahkemesi denetimi.

Dördüncü kısım : Parti yasaklamaları : I — Cumhuriyetin korunması (Devlet şeklinin, millet egemenliğinin korunmaları); II — Millî devlet niteliğinin korunması (bağımsızlığın, ülke bütünlüğünün, tek devlet ilkesinin korunması, azınlık yaratılmasının, bölgesciliğin, ırkçılığın yasaklanması ve eşitlik ilkesinin korunması); III — Lâik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması (Lâiklik ilkesinin korunması, halifelğin istenmemesi, Lâik Devlet düzeninin korunması, din farklılığına dayanma yasağı, partilerin di-

nî gösteri yapamayacağı, Atatürk devrimciliğinin, eğitim devriminin, şapka devriminin, tekke yasağının, medenî nikâh ve bir evlilik ilkesinin, harf devriminin korunması, sultanlık nişan ve ünvanlarının kullanılması, kıyafet devriminin korunması, diyanet işleri yerinin korunması, Cumhuriyetin büyük kurucusuna saygı); IV — Demokratik düzenin ve meşruluk temelini korunması (demokratik düzenin temel hak ve ödevlerin, Anayasanın meşruluk temelini, 27 Mayıs devriminin anlamının korunması).

Görülüyor ki, bizim kısım II de gösterdiğimiz unsurlarla, siyasal partiler kanun tasarısının hukukî sistematik içine aldığı unsurlar arasında, esas itibariyle bir yakınlık vardır. Bu bakımdan, tasarıya tebrik etmek ve bir an önce kanunlaşmasını temenni etmek isteriz. Tasarı, Türkiye realitesi açısından tatmin edici unsurları ihtiva etmektedir. Parlâmento, bu unsurları daha da geliştirir elbet. Yalnız, biz, bizim gösterdiğimiz prensiplerin, tasarıda mevcut bazı noksanlarını da görmekteyiz. Bunları, kısaca işaret ettikten sonra, bilhassa beğendiğimiz ön seçim müessesesi ile, memleket için tehlikeli gördüğümüz bir iki müesseseyi de (târif ve parti niteliğindeki dernekleri tavsif eden maddeyi de) tenkit süzgecinden geçirmek isteriz.

I — Gösterdiğimiz prensiplerin muhtevası açısından tasarıdaki bazı noksanlar :

Büyük bir mecelle teşkil eden bir siyasal partiler kanunu tasarısını, dünyadaki ilk kodifikasyon denemesi olarak hazırlamak, büyük bir iştir. Hemen yukarıki satırların gözden geçirilmesinden anlaşılır ki, bu büyük işte, geniş ölçüde başarıya ulaşılmıştır. Bununla beraber, kısım II de gösterdiğimiz prensipler ile, bunların muhtevasını teşkil eden esaslar gözönüne alınarak tasarı tekrar gözden geçirildiği zaman, bazı noksanların da ortaya çıkacağı anlaşılacaktır. Bunların bazılarını kısaca işaret etmekle yetineceğiz :

I — Yardımcı kurulların, bağlı kurulların, askerî ve milis teşkilâtı mahiyetini alması, daha açık olarak önlenmelidir (Madde 5J).

II — Bir kimse, rüştünü idraktan sonra, öğrencilikte devam etse dahi, partilere üye olabilmelidir. Aksi bir çözüm yolunu, Anayasanın siyasal hakları kullanma hakkını daraltır.

III — Merkezde temsil veya denetleme yetkisine sahip makamlara seçilebilme hususunda milletvekilliği yaş kaydı fazladır (Madde 10).

IV — Partilere, genel kongreden sonra, bir de «merkez karar organı» empoze edilmesi meselesi iyice etüd edilmelidir. Eğer bu müessese kabul edilecekse, «merkez karar organı»nın, aynı zamanda «merkez yönetimorganı» olarak da görevlendirilmesi yolundan vaz geçilmelidir. Çünkü, «merkez karar organı» adına ve kanunda açıklanmışına göre iki genel kongre arasında bir müzakere ve karar organıdır. Oysa ki, «merkez yönetim organı» da, adı üstünde, bir yönetim organıdır. Müzakere ve karar ile yönetmenin bir arada olması, bir iktidar temerküzüne ve merkez oligarşisi hâkimiyetine yol açar (Madde 12).

V — Genel başkanın genel kongreye karşı sorumluluğu gölgede kalıyor. Çünkü, genel başkan, kendisini seçen merkez karar organına karşı sorumlu kalmaktadır (Madde 15).

VI — İl kongrelerine, o il parlamenterlerinin tabii üye olmaları yararlıdır. Oysa ki ihmal edilmiştir (Madde 17).

VII — Merkez yönetim organının, il yönetim organına işten el çektiği zaman, işten uzaklaştırılmış olan bu organa bir teminat da sağlamak gerekir : Meselâ, merkez disiplin organına başvurma gibi (Madde 18).

VIII — Aynı mahiyette bir teminat, ilçe yönetim organına da, kendisinden yukarı organlarca işten el çektiği zaman, tanınmalıdır (Madde 22).

IX — Bucaklarda ve muhtarlık bölgelerinde bir teşkilât yokluğu iyice etüd edilmelidir. Ocak - bucak teşkilâtı, Türk siyasal geleneklerine girmişti. Fakat halkı, boyna, partizan karşılaşmalara ittiği için kaldırılmak istenmektedir şimdi.. Halk, plüralist hürriyetçi telâkkisini ayakta tutacak bu tâlî teşkilâttan yoksun bırakılmamalıdır (Madde 3 ve 25).

X — Parti maliyesinin önemli bir unsuru olan bağışların tâdatını göstermek gerekir (Madde 83).

XI — Bunlardan başka, şu hususlar ya tamamıyla boştur veya bu hususlarda yeterli bir açıklık yoktur. Bu açıklığı getirmek gerekirdi :

a — Partileri, kuvvet darbesi teşkil edecek faaliyetlere girişmekten alakoyacak hükümler yoktur.

b — Seçimlerde ve sair zamanlarda, nüfuz - para kullanarak şu istimalde bulunmayı önleyici hükümlerde genişlik yok : Oy satın al-

mayı, basını satın almayı, seçimi idare edenleri satın almayı önlemek üzere daha açık hükümlere ihtiyaç vardır.

c — Keza, partiden, iktidara geldiği zaman veya muhalefette de olsa, ağır basan bir parti haline geldiği zaman, kendisinden menfaat uman malî ve sınaî müesseselerin rüşvetlerinin önlenmesi hususu da, açığa kavuşturulmalıdır.

d — Parti harcamalarını düzenleyen hükümlerde de sarahata ihtiyaç var : Propagandada harcanan paranın bir tavanî konabilir. En iyi bir hüküm olarak da, bazı seçim masraflarının hazineden yapılması hükmü muhakkak lâzımdır.

e — Parti faaliyetlerini, yalnız siyasal tercihler alanına hasreden, bu faaliyetlerin, hukuk ve icraî faaliyetler alanına kadar uzamamasını temin eden prensibe ait hükümler yoktur. İlerde, plüralist hürriyetçi telâkki genişledikçe, partilerin, hukuk ve icraatına doğru da faaliyetlerini uzatıp genişletmesi, bu suretle, hukuk hâkimiyeti ilkesinin, icranın müessirliği ilkesinin zedelenmesi ihtimali vardır.

f — Partilerin birleşmelerine, ayrılmalarına ve bilhassa, seçimlerde türlü anlaşmalar yapmalarına imkân verecek prensibin işlemesini sağlayacak hükümler de pek yoktur.

g — Merkez organlarının taşra organlarını kontrolünü pek dar bir vesayet rejimi haline getirmekten önleyecek tedbirler ve teminatlar yoktur.

h — Alt kademelerin genel politika hakkındaki görüşlerini ifade eden karar suretlerinin, üst kademelere sirküle edilmesini ve oralarca itibare alınmasını sağlayacak hükümler yoktur.

i — Seçim faaliyetleri yükünü, adaylar ve partiler arasında âdil olarak dağıtmağa yarayacak bir hüküm de yoktur.

j — Disiplin vâkiasını düzenleyerek, kayıtsız - şartsız itaata giden yolları kapayan; merkez organlarının, taşra kararlarını ve adaylarını pek geniş ölçüde veto etmesini önleyen hükümler de yoktur.

II — Tasarıda yer alan iyi bir müessese : Ön seçim :

Şimdi, parlâmentoda müzakere edilmesine başlanılmış olan bu tasarıнын pek önemli bir yeniliği vardır : Ön seçim. Bu, şu demektir : Her ildeki milletvekili adaylarını, artık eskisi gibi başra organları tâyin ve tesbit etmiyecek (ve bunun sonucu olarak da, merkez or-

ganları, bu adayları veto edemiyecek) ildeki milletvekili adaylarını, o seçim çevresindeki — yani o ildeki — parti seçmen kütüğüne yazılı üyelere kurulu bir organ tesbit edecektir. Onun bu tesbit ettiği adayları da, merkez organları, veto edemiyecek (zaten, merkezin de belli bir oranda — adayların toplamının % 5-15 oranında — bir aday gösterme hakkı olacaktır. Binaenaleyh, taşra adaylarından bazılarını veto ederek, onların yerine, kendi adaylarını sokma manevrasına da lüzum kalmayacaktır).

Demek, artık, milletvekili adaylarını, dar bir heyet olan taşra organlarınca değil, bunlardan pek geniş olan, defterlere yazılı partilerden kurulu bir heyet seçecektir. Bu suretle, araya siyasal partinin girmesi sebebi ile, millet temsilcisinin dayandığı ilk temsil temelini daralmasından bir miktar kurtulunmuş oluyor, temsil vâkıası, temelinde, bir miktar genişliğe kavuşturulmuş oluyor.

Bu genişleme ve genişletme, basit bir fizikî ameliye olarak düşünülmemelidir. Bunun, bazı sosyal ve siyasal sonuçları olacaktır. Ön seçim müessesesini, bu sonuçlar açısından mütalâa etmelidir.

Ön seçim müessesesinin, bizde, bir hukukî, bir de sosyal dayanağı vardır. Hukukî dayanağı: Temsil temelini genişletmiş olmak ve bu suretle, seçimi, halk seçimi olma yolunda daha geniş ölçüde objektiviteye yaklaştırmış bulunmaktır. Sosyal dayanağına gelince: Bu da, parti taşra teşkilâtını eline geçirmiş bulunan seçim ağalarının millet temsilciliğindeki rollerini, tekellerini azaltmak, mümkün olduğu kadar kaldırmaktır...

Vâkıa, Türkiyemiz, temel sosyal yapı tipi olarak, halâ, ilkel ziraat grubu hayatı tipini yaşamaktadır. Burada; kültür kapalıdır, sosyal münasebetler kapalıdır, ekonomi hayatı kapalıdır, siyasal hayat da kapalıdır. Kapalı bir hayat tarzı hâkimdir bu sosyal yapı içinde... Bu kapalı hayat tarzı içinde, büyük kitle, fikirler ve hayat meseleleri karşısında esas itibariyle lâkayttır. Ancak, meslek-iktisadî hayat, dinî inanç hayatı, siyasal hayat liderleri, öncüleri, ağaları tarafından tahrik edildiği oranda ve yerde, kendi kapalı aile ve kapalı sosyal münasebetler çerçevesinden dışarı çıkar. O zaman da, kendi fikri, duygusu ile değil — Çünkü gene de, kendi fikri ve duygusu yoktur; veya yok denecek kadar azdır — kendisini harekete geçirmiş olan bu liderlerin, öncülerin, ağaların fikri ve duygusu ile hareket eder. Yani oyunu, böylece meydana gelen seçim ağalarının takdirine göre kullanır. Toplumumuz, endüstri temelinde ve açık ekonomi kurallarına dayalı bir açık kültür toplumu olmağa doğru ilerledikçe, kitle, siyasal olay ile, daha gerçekçi açı-

dan ilgilenmektedir; «oy» da, daha objektif olarak, kendi «gerçek oyu olmaktadır. Fakat henüz, kitle, mesleğini, ekonomik münasebetlerini, kültürünü, dinsel inançlarını derin şekilde etkileyerek yöneten meslek ağasının, iktisadî ağasının, kültür ağasının, din ağasının — seçim zamanlarında, bütün bunları kendi kişiliğinde birleştiren, eski deyimini ile taşahhus ettiren — oy ağasının etkisinden tam kurtulmuş değildir. Bu oy ağaları için de en elverişli etki çevresi, partilerin taşra organlarıdır. Çünkü, bu taşra organları, esas itibarıyla, bu ilkel ziraat grubu hayatını yaşayan köylüler, esnaf, küçük ziraat mensuplarından kuruludur. Bunlara ise, bu ağalar kolayca hâkim olmaktadır. Binaenaleyh, bu taşra organları içindeki kararlar da, aslında, bu organlara hâkim ağaların kararlarından ibaret kalıyor. Bu, sosyalman böyle oluyor. Sosyal yapı dolayısıyla böyle oluyor. Fakat, parti disiplini dolayısıyla de bilhassa böyle oluyor. Çünkü, taşra organlarını teşkil eden dar heyetleri, taşra teşkilâtına hâkim olan bu ağalar, daha kolaylıkla etkileyerek, o organı kuran «yoklama kurulu» üyelerine, gerçekte kendi ağa oylarını imal ettirirler.

Fakat, bu yoklama kurulu, sayı bakımından genişler, bölge bakımından da, bütün ili kapsarsa — ki, 37 nci maddedeki ön seçim heyeti, böyle bir kurul olmaktadır. O zaman, bu seçim ağalarının, bu kadar geniş bir heyeti pek sıkı bir etkileme altında tutmaları şansı azalır; — millet temsilciliği adayları da, ağaların adayları olmaktan, bir miktar daha çıkıp, objektivitenin bulduğu halk adayları olmağa doğru daha fazla yaklaşırlar. İlk yıllarda, birden pek mesut bir tatbikata ulaşıp, adayları, ağa adayları olmaktan hemen çıkarmak ve halkın adayları haline getirmek pek mümkün olmayacaktır tabii. Fakat, bir yandan kapalı siyasal münasebetler hayatı yerine, açık kültürden gelen açık ve geniş siyasal münasebetler hayatı tarzı gelmekte devam edecektir. Öte yandan da, bu geniş ön seçim usulüne intibak payı çoğalacaktır. Bu iki âmil bir araya gelince, taşra teşkilâtına hâkim ağaların, parti disiplinini, bu geniş ön seçim kurullarına uygulayarak elde edecekleri hâkimiyet payı da azalacaktır. Arıca, şimdiki tasarıda bir gelişme yapmak da mümkündür: Şimdiki tasarıya göre ön seçim yoklama kurulu, o ildeki parti seçmen kütüğüne kayıtlı üyelere kuruludur. Bunlar, teşkilâttan gelen üçer, beşer kişilik heyetlerden kurulup yoklama kurulundan pek geniştir. Fakat, ne de olsa, gene partilerden kuruludur. Binaenaleyh, bu kurul, ne de olsa, gene, bir miktar, hiyerarşik ve disipliner kaynaktan gelen bir tesir altında kalır. Fakat yarın, bu 37 nci madde bir gelişmeye sevk edilebilir, bu ön seçim yoklama kuruluna, yalnız

o ildeki partililer değil, partili olmayan seçmenler de katılabilir. Bunu realize edecek bir formül pekâlâ mümkündür. Böyle olunca, o ildeki milletvekili adayları, halkın adayı olmak niteliğini, pek daha geniş ölçüde kazanmış olacaktır. Seçim vetiresinde siyasal partileri bertaraf edemiyeceğimize göre ve büyük seçmen kitlesinin, parti adaylarını tasvip etmesinden başka bir çıkar seçim yolumuz olmadığına göre, hiç olmazsa, aday tesbitinde, mümkün olduğu kadar «halk temeli» ne gitmemiz gerekir. Bunun da başlangıcı, 37 nci maddede öngörülen bu ön seçim usulüdür. Üzerinde pek tartışılan bu müessesenin gerçek mahiyeti ve değeri buradadır: Hiç olmazsa aday tesbitini, daha şimdiden, bir miktar, seçim ağalarının direkt ve kesif etkisinden kurtarmak; — ilerde de, ön seçim yoklama kuruluna, partili olmayan seçmenleri de almanın başlangıcı olarak — temsil temelini mümkün olacak en geniş ölçüde «halk temeli» ne dayatmayı başarmak. . .

III — Tasarıda yer alan tehlikeli bir müessese :

Parlâmentoda müzakereye konmuş bulunan bu tasarının ilk iki maddesi, pek tehlikeli olan — ve birbiriyle ilgili — bir hususu ihtiva etmektedir: Tasarı, birinci maddesinde siyasal partiyi târif etmektedir. Sonra da, ikinci madde ile, bu târiften aldığı, bu târif vasıtasıyla kanunlaştırdığı unsurları, bazı derneklerde de müşahade etme fırsatını yaratarak, bu dernekleri de siyasal partiler müeyyideleriyle bağlamağı öngörmektedir. Bu suretle de, siyasal - sosyal - ekonomsal meselelerde Türk toplumunu aydınlatacak dernekleri bertaraf etmeyi düşünmektedir. İşte buna hakkı yoktur. İşte bu tehlikelidir ve bilimsel değildir. Şöyle ki :

Hükûmet, parlâmentoya sunduğı kendi tasarısında, siyasal parti târifi veren bir 1 inci madde ile, bir de siyasal parti niteliğinde dernekleri tavsif eden 2 nci madde sevk etmiştir. Millet Meclisindeki geçici komisyon da, böyle bir kanunda, böyle iki hüküm delâleti ile, siyasal parti târifi ile, siyasal gayeli derneklerin tavsif edilmesini iyi karşılamıştır. Bu yüzden, bu iki maddeyi muhafaza etmiş ve hattâ üzerinde işleyerek geliştirmiştir.

Böyle yeni hüküm sevk etmedeki gerçek amaç, şu olmak gerekir: Siyasal partilerin hukukî rejiminin düzenlenmesi bir Anayasa emridir. Siyasal partilerin siyasal faaliyetleri bundan böyle, Anayasa Mahkemesi eliyle kontrole tâbidir.

Öyle ise, böyle bir hukukî rejim içinde faaliyetleri kontrol edilecek kuruluşları iyice tanımak, bilmek, öteki derneklerden ayırmak lâzımdır.

Bir başka deyimle, bir parti gibi çalışıp, sosyal - siyasal - ekonomisal hayatı bir parti gibi etkileyecek kuruluşları da teşhis etmek, yakalamak ve onları da Anayasa kontrolü altına almak gerekir. Partilerin de, kamu oyunu inşada, muhalefette bile olsa, hükûmet konfeksiyonunu etkilemedeki güçleri malûmdur. Demek ki, partiler, kültür dernekleri gibi çalışmaktadırlar. Bunun gibi, dernekler de, siyasal partiler gibi çalışıp, sadece kültürel, fikrî bir etki değil, hükûmet konfeksiyonunu istikametlendirme sonucu veren siyasal etkiler getirme gücündedirler.

Dernekler, mademki, parti gibi çalışıp, siyasal hayatı, parti gibi etkiliyorlar öyle ise, partileri bağlayan sınırlarla, unsurlarla, müeyyidelerle de bağlanmalıdırlar. Bu; bir Anayasa dürüstlüğüdür; partiler üzerine konmuş Anayasa denetinin tabiî sonucudur: Gerçekten, bazı dernekler, siyasal parti gibi çalışıp, siyasal hayatı etkileyecek iseler, siyasal partilerin bağlı kaldığı Anayasa deneti ile bağlanmalıdır. Bunun için de, siyasal parti ile, siyasal partinin bu etkileme niteliğini gösteremediği için, tıpkı onun gibi, müeyyidelerle bağlanması gereken dernekleri târif ve tavsif etmek gerekir.

İşte, bu iki maddenin gerekçesi bu olmak gerekir. Bu olmak gerekir, diyoruz. Çünkü, vâkıa, gerekçenin hem tümünde, hem de maddelere değinen bölümünde, uzun - uzun bu maddelerin gerekçeleri yazılmıştır. Bunları, tasarıyı sevk eden otoritelerin ve organların müsaadesiyle söyleyelim; maddeleri şirin göstermek çabası ile izah etmekten başka çaremiz yoktur. Bu iki maddenin gerekçesi, yukarıda açıkladığımız üzeredir. Fakat, gene, bu organların müsaadesiyle söyleyelim; maddelerin gerekçesi budur ama, gerçeği bu değildir.

Maddelerin gerçeği şuradadır: Türkiye'deki partiler, belli bir statukonun devamını istemede birleşirler. İsterler ki, bu statuko, ancak kendileri tarafından, kendi istedikleri yönde, kendi istedikleri derecede etkilensin ve zayıf gelişmelere uğrasın.

Bir başka deyimle, Türkiye'deki partiler, var olan sosyal ve siyasal yapı üzerinde siyasal faaliyet göstermede birleşmişlerdir. Bu siyasal ve sosyal yapıya, her birinin, belli derecede de olsa, kurulmuş bir hâkimiyetleri vardır. Aralarındaki rekabet, bu hâkimiyet derecelerini arttırma rekabetidir. Onlara göre, bu sosyal ve siyasal yapı değişmez kalmalıdır. Her parti, gösterebileceği hünere göre,

bu sabit yapı içindeki halk eğilimlerine, dileklerine tekabül ederler. Bir başka deyimle, her parti, gösterebileceği hüner derecesine göre, bu sabit yapı içindeki kitlelere, belli görüşler telkin ederek bu görüşler yönünde onlar da belli eğilimler, dilekler, ihtiyaçlar yaratırlar ve bunlara, en iyi kendilerinin cevap verebileceğini ifade ederek rekabete girerler, iktidar savaşına girerler. Kısacası, mevcut sosyal ve siyasal yapıyı, bizim partilerimiz, iyi kavramışlardır. Binaenaleyh, iktidar savaşlarını, siyasal savaşlarını, bildikleri bu zemin üzerinde yapmak isterler. Böyle olunca, bu zeminin değişmemesi; kendilerinden başka unsurlar tarafından etkilenerek, onda, kendi klişeleşmiş eğilim ve ihtiyaçlarını öntesinde dileklerin, zaruretlerin ortaya çıkmaması lâzımdır. Serbest basın, muhtar üniversite, bağımsız kültür dernekleri, toplumu, yeni ihtiyaçlar, yeni problemler yönünde, etkilemeğe, ona sosyal ve siyasal değişme unsurları katmağa başladı mı, bu toplum üzerindeki savaşlarını sürdürme kolaylığını kaybetme tehlikesiyle karşılaştıklarını hissederler. Serbest basın ile muhtar üniversiteyi, bu noktadaki faaliyetlerinde durdurmak mümkün değildir. Ama, bunlara, bir de, kültür derneklerinin faaliyetlerini ekletmemek pekâlâ mümkündür. Gelişmekte olan Türkiye’de, bu etkilemeleri yapacak fikir hareketleri ve teşkilâtları, çoğalmak istidadındadır. Daha şimdiden «Sosyalist kültür derneği» gibi bir kuruluş vardır ki, Türkiye’ye, şimdiye kadar alışılmamış bir perspektiften bakmaktadır. Bu, toplumcu perspektiftir. Bir çok hür düşünceli aydın, daha şimdiden bu derneğin açısına katılmıştır. Türkiye’ye, bu derneğin gösterdiği böyle yeni bir açıdan bakınca da, onun gerçek problemlerinin, gerçek ihtiyaçlarının büsbütün başka noktalarda olduğu görülmeğe başlanmıştır. Anlaşılmağa, daha şimdiden başlanmıştır ki; Türkiye’nin demokrasisi, meselelerin ve ihtiyaçların ne olduğu konusunda tamamiyle aydınlatılmamış halk yığınlarına oynatılan bir şekli demokrasi, bir soyut demokrasi olmaktan çıkmalıdır. Gerçek halk katlarına tekabül eden siyasal kuvvetin akımları vasıtasıyla, yeni ve gerçek problemlerin çözümünü yapan, ihtiyaçların giderilme yollarını arayan ve bulan bir sosyal muhteva demokrasisi olmalıdır. Bunun için de, toplumu, şekli demokrasi altında kalmağa zorlayan statukocu fikir ve siyaset akımları bir yeni görüş ile tahlil edilmeli, tenkit edilmeli, reddedilmelidir. Topumu, muhteva demokrasisine kavuşturacak temeldeki istihalelere girilmelidir.

İşte, mevcut siyasal kuvvetlere, onları yöneten statukocu fikir akımlarına, bu istihale teklifi, rahatı kaçırın bir teklif olarak gözükmektedir. Türkiye’nin, gerçekte, şimdikinden farklı gerçek ihtiyaçlar ve problemler içinde bulunduğu müşahadesi; bu statuko-

cu kuvvet ve akımlara, üzerinde, rahatça döğüşebildikleri siyasal ve toplumsal yapıyı kaybetme yolunu açar gözükmektedir. Bu yapıyı muhafaza etmek ve onun üzerinde yeni savaş birliklerinin yer almasını istemek, mevcut siyasal kuvvetlerin birleşik olarak istedikleri bir şeydir. Onun için, Türkiye'yi etkileyecek fikir hareketlerini ve teşkilâtlarını durdurmanın yolunu aramak lâzımdır. Mevcut Anayasa düzeninde, bu, driekt bir yasak ile mümkün olamaz. Ama, dolaylı bir yol pekâlâ düşünülebilir. Bu da, siyasal partiler kanunu ile, bu gibi siyasal ve sosyal açıdan kültürel faaliyet gösteren bu gibi dernekleri, siyasal parti statüsüne zorla itmekle olur. Onlar, bu statüye intibak edemeyecekleri için — çünkü, bir siyasal parti olma şartlarına, bir kültür derneği, intibak edemez — tasfiye edilmiş olurlar. İşte, bu iki maddenin gerçeği bundan ibarettir.

Bu maksadı, hukukça gerçekleştirmek için de, tasarı, önce, siyasal partiyi ve siyasal parti niteliğindeki dernekleri teşhis için bir formül aramıştır. O formülün içine öyle unsurlar koymuştur ki, sonradan, kendisinde bu unsurları kolayca bulabileceğimiz dernekleri tasfiye kolay olacaktır.

Bir kuruluşu siyasal parti haline sokan, siyasal faaliyetlerin hâmilisi yapan bu unsurlar şunlardır : (1 inci ve 2 nci maddelere göre)

I — Belirli görüşleri olmak;

II — Bütün devlet düzenini, kamu faaliyetlerini, bir kelime ile toplumu bu belirli görüş yönünden seçimlerle etkilemeğe mâtuf olmak;

III — Seçimlerde bir partiye veya bazı adayları desteklemek.

İşte, siyasal parti ve siyaasl parti niteliğindeki dernekleri teşhise yarayan unsurlar bunlardır. Her hangi bir kuruluşta, bu unsurlar bulunursa, o, bu belirli görüşü ile bir partiyi veya adayı destekliyor, toplumu etkiliyor demektir ki, bu da, siyasal partinin işidir. O halde, siyasal parti müeyyidesine bağlanmalıdır. O zaman, Türkiye'yi bazı düşüncelerle etkilediği muhakkak olan Sosyalist Kültür Derneği gibi kuruluşlar, birer entellektüel merkez olmaktan zorla çıkarılacak, dinamik siyasal faaliyet merkezi olmağa zorlanacaktır. Bu da yapılamıyacağına göre, etkileme faaliyetine son verecektir.

Türkiye'nin mevcut siyasal ve sosyal yapısını etkileyen, Türkiye'deki gerçek problemlerin ve ihtiyaçların, siyasal partilerin, şimdiye kadar bize sunduklarından bambaşka mahiyette olduğunu gösteren görüşlerden ürkülmeyecek ise — ki demokrasimizin şimdiki

durumunda ve seviyesinde bundan ürkmemek lâzımdır; aksi halde, bu demokrâsiye de güvenmemek gerekecektir — entellektüel faaliyetinde bulunan merkeleri, zorla siyasal parti statüsüne bağlamamalıdır. Onun için, tasarıdan, bu iki maddeyi çıkarmak lâzımdır.

Fakat, mevcut siyasal partilerin, bazı dernekler kurarak bazı siyasal münasebetlerini ve faaliyetlerini siyasal parti kanunu zabıtası dışında yapmalarını önlemek istemede ısrar edilecekse, yani, parti zabıtası dışında siyasî faaliyet göstererek savaşıma şartlarındaki müeyyideye tâbi olma eşitliğinden kaçacakları yakalamak istenirse, o zaman, ancak buna yarayacak bir târif aramak gerekir. Bu târif de, gene siyasal partiyi bilimsel açıdan tavsif eden bir târiften başkası olamaz. Böyle bir bilimsel târifi, siyasal ve sosyal açıdan kültürel faaliyet göstererek Türkiye'yi etkileyen dernekleri kapsamıyacağı için muteber ve makbul olur.

Bu târifin unsurları şunlardır :

I — Kıymetlenecek fikir ve menfaatleri olmak;

II — (Bu fikir ve menfaatlerini kıymetlendirmek için) siyasal hayatı kısmen veya tamamen ele geçirmeğe mâtuf bulunmak;

III — (Siyasal hayatı — seçimler yoluyla — kısmen veya tamamen ele geçirmeğe mâtuf olarak) siyasal hayata katılmak zımında organize bir kuruluş olmak...

Bu unsurları ihtiva ederek verilecek târif de şu olabilir : «Siyasal partiler; fikir ve menfaatlerini kıymetlendirmek için, siyasal hayatı kısmen veya tamamıyla ele geçirmeğe mâtuf seçimler yoluyla siyasal hayata katılma zımında organize kuruluşlardır.»

Binaenaleyh, bir dernek : Bir fikre sahip olsa da ve bunu yaysa da, fikir ve menfaatlerini somut ve maddî olarak kıymetlendirme içinde değilse; devlet düzenine, kamu faaliyetlerine, bir kelime ile topluma müessir olsa da, siyasal hayatı kısmen veya tamamıyla ele geçirmeğe ve fikir ve menfaatlerini bu şekilde somut ve maddî olarak fiilen değerlendirmeğe mâtufluk içinde değilse; ve nihayet, bir kelime ile, siyasal hayatı kısmen veya tamamıyla ele geçirmek üzere, buna elverişli bir teşkilât altında siyasal hayata katılmıyorsa, parti müeyyidesine tâbi olmaz. Kendi serbest kültür faaliyetini, kültür yoluyla toplumu etkileme faaliyetini devam ettirir. Bir siyasal parti, dernek kamuflajı altında bir kuruluş yoluyla faaliyette bulunursa, bu kamuflaj altında siyasal hayatı ele geçirme unsuru kolayca tesbit edebileceğinden, teşkilâtının da, buna mâtufluğu, buna elverişliliği kolayca ispat edilebileceğinden teşhis edilip parti müeyyidesine tâbi tutulabilirler,

SİYASAL PARTİLER KANUN TASARISI

GİRİŞ

I

Siyasal partileri, hele sıkı bir hukukî sistematığe bağlı kılmağa ihtiyaç var mı?

Sahife

- 1 — Partileri, bir hukukî rejimle bağlama ihtiyacını duyurtmayan şartlar :
- 2 — Partileri, bir hukukî rejimle bağlama ihtiyacının duyulduğu durumlar :

 - a — Plüralizmi dar olan ülkelerde.
 - b — Birleşik cemaat telâkkisi zayıf ülkelerde.
 - c — İlkel ziraat grubu ülkelerinde.

- 3 — Partileri bir hukukî rejimle bağlamanın güçlük ve tehlikeleri :

 - a — Güçlük.
 - b — Tehlike.

- 4 — Türkiye'de partileri, bir hukukî sistematığe bağlamanın gerekleri :

 - a — Parti rekabetini, dar plüralizm sınırları içinde tutma ihtiyacı
 - b — Birleşik cemaat duygusunu ve fikrini koruma ihtiyacı
 - c — Plüralist hürriyetçi telâkkiyi ve ileri birleşik cemaat duygusunu ve fikrini, ilkel ziraat grubu liderlerinin etkilerine karşı koruma ihtiyacı

II

Böyle bir hukukî tanzimin unsurları, prensipleri nelerdir?

I — Toplumunu, devlet ve milleti koruma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensipler :

- 1 — Millî - lâik - halkçı espride bir toplum kurma prensibi :
- 2 — Millî - lâik - halkçı yapıdaki bir toplum içinde, lâik - sosyal - demokratik bir devlet hayatı ve siyasal iktidar olayı kurma prensibi :
- 3 — Böyle bir hayatın ve siyasal iktidar olayının hâmili olan devletin, ülkesi ve milleti ile bir bütün teşkil edip bölünmezliği prensibi :

II — Parti faaliyetlerini düzenleyerek, siyasal faaliyetleri sıhhata ve verimliliğe kavuşturarak siyasal hayatı koruma amacı ile siyasal partileri bağlayacağımız prensipler :

- 1 — Parti faaliyetlerinin, demokratik hürriyetler ve insan hakları ile bağlı kalması prensibi : ...
- 2 — Parti faaliyetlerinin meşru ve sulhçü yollar içinde yapılması prensibi :
- A — Kuvvet darbesi teşkil edecek faaliyetlere girişmeyi önleyici hükümler.
- B — Seçimlerde ve başka zamanlarda, nüfuz - para kullanarak suiistimalde bulunmayı önleyici hükümler.
- C — Parti maliyesini aleniyete ve kontrole tâbi tutucu hükümler.
- 3 — Parti faaliyetlerinin, yalnız siyasî tercihler alanında kalıp, hukuk ve icraî faaliyetler alanına girmemesini sağlama prensibi :
- 4 — Partilerin, birbiriyle temasa girmelerine imkân verme prensibi :
- 5 — Faaliyetlerin, seçmenleri, kişi - din - zümre çıkarlarının baskısı altında kalmaktan koruma prensibi :

III — Parti bünyesini ve iç faaliyetlerini düzenleyerek, bizzat partiyi koruma amacı ile partileri tâbi kılacağımız prensipler :

1 — *Teşkilâtı demokratize etme prensibi :*

A — Merkezden taşraya doğru aleniyet içinde teşkilât kurulmasını mümkün kılma; ...

B — Bağlı kurullara imkân vererek, bunları düzenleme;

2 — *İç faaliyetlerde demokratik kalma prensibi : ...*

A — Parti içi kademelerde yapılan iç seçimlerin serbestliğini sağlama,

B — Karar oluşturmayı, türlü kademeler arasında teklif sirkülâsyonuna dayatma, ...

3 — *Seçim faaliyetlerini rasyonalize etme prensibi :*

A — Aday tesbitini bir tek elde kurtarma,

B — Seçim faaliyetleri yükünü adaylar arasında âdil olarak dağıtma,

4 — *Disiplin vâkiasını rasyonalize ve demokratize etme prensibi :*

A — Kayıtsız - şartsız itaata giren yolları yasak etme.

B — Veto müessesesini düzenleme.

III

Bu prensipler açısından tasarının tahlil ve tenkidi

I — Gösterdiğimiz prensiplerin muhtevası açısından tasarıdaki bazı noksanlar :

II — Tasarıda yer alan iyi bir müessese : Ön seçim :

III — Tasarıda yer alan tehlikeli bir müessese :